

ARGUS

Zelfs in een zo musisch oord als Schiedam zijn de letterlievenden op een gegeven ogenblik op.

4

Signeren

Rauwe eieren en een weerzien met Pugeltje. 10

Slowakije

Land zonder geschiedenis. 15

Taaldokter

Een jaar vol tekstueel grensoverschrijdend gedrag. 18

Hoogleraar Koert Debeuf:

‘Het is helemaal niet de economie, stupid.’ 14

Peter van Hugten:

‘Over het algemeen ben je behang bij zo’n krant.’ 5 en 18

Herstelbetalingen

Snel, en graag contant. 8

MICHIEL WIJDEVELD

"HUIL 'S WAT ZACHTER."

Straat-violist

Verzwijgen hoeveel je verdient. 16

Heilige koe	Politiek verzinsel.	2
Sportfotograaf	Vak apart.	3
Springlevend	Een tegel voor Clare Lennart.	4
Israël	Ultra-orthodoxie wint terrein.	6
Groene stroom	Overbelast.	7
Vrouwenarchief	De jaren voor de buikdans.	12
Koolhaas	Tikken met pleisters op de vingers.	13
Godfried Bomans	Gezuiverd van plagiaat.	21
Nadia Wassef	Een boekwinkel in Caïro.	22
Vlaamse hit	Doorstart in Oekraïne.	23
Plaag	Shared dining.	24

De mythe van de heilige koe

door MARK BLAISSE

De Indiase premier Narendra Modi heeft iets met koeien. Onder zijn partij, de Nhara-tiya Janata Party, zijn zij het symbool geworden van de strijd om van India een zuivere hindoestaat te maken. Wel of geen rund eten is de vraag die de miljard hindoes scheidt van de tweehonderd miljoen moslims, die geen bezwaar hebben tegen het eten van rundvlees. Meer dan kaste of klasse houdt dit onderscheid de gemoederen bezig. Omdat de koe door de meerderheid van de bewoners wordt beschermd, is de stapel uitgegroeid tot driehonderd miljoen stuks, de grootste ter wereld, aldus het Amerikaanse ministerie van Landbouw. De vrij rondlopende koeien zorgen voor verkeersongelukken, kauwen tot grote ergernis van kleine boeren op alles wat groen is en deponeren hun vlaaien overal.

Historici hebben zich gebogen over de vraag waarom dit nederige dier symbool is geworden, en niet de olifant of de tijger. Een stevige theologische basis voor de heilige verklaring lijkt te ontbreken. De Vedic-Indiërs (Ariërs), die rond 1500 v. Chr. leefden en de zogeheten *Veda's* produceerden, heilige geschriften, aten wel degelijk rund. Net als de goden. Indra, de koning aller goden, zou een voorkeur hebben gehad voor stieren. Agni, de god van het Vuur, zou koe, stier en

paard hebben gegeten. In de *Ma-habharata*, een van de belangrijkste epische verhalen van de hindoes, werden dagelijks tweeduizend koeien geslacht in de keuken van koning Rautideva. Maar volgens *The Economist* worden de *Veda's* nauwelijks meer ingekeken en is de hedendaagse Indiër niet op de hoogte van deze voorouderlijke traditie.

Het hindoeïsme is een gedecentraliseerd geloof en heeft geen duidelijke leider, zoals de paus dat bijvoorbeeld is in de roomse kerk. Tal van 'heilige mannen' hebben hun volgelingen die ze min of meer hersenspoelen met zelfgeko-

zen goden en teksten in hun eigen tempels. Er is geen Bijbel of Koran om houvast te geven. Dat heeft politici de ruimte geboden om tradities op te dringen die hun goed van pas komen.

'De mythe van de heilige koe', zoals de overleden historicus Narayan Jah het noemde, is kortom een verzinsel van politieke groepen die het vereren van koeien beschouwen als het cement van hun gemeenschap. De koe moest van fundamentalistische hindoes (Arya Samaj) het begin van herstel van de Indiase, zwaar vegetarische identiteit symboliseren, na islamitische veroveringen en Britse kolo-

Heilige koe in Goa.

FOTO TRACY HUNTER

nisatie. Met geld opgeëist van de bevolking werden heiligdommen voor de koe opgericht, maar die dienden ook om stemmen te verzamelen voor de volgende verkiezingen.

Toen India in 1947 onafhankelijk werd, was de koe al een onafscheidelijk deel van de Indiase identiteit geworden. In artikel 48 van de Indiase grondwet staat dat beleidsmakers 'hun best moeten doen' om het slachten van koeien tegen te gaan. Premier Modi zorgt daar persoonlijk voor door op eigen kosten talloze koeienstallen en -tempels neer te laten zetten. In zekere zin zijn het echter ordinaire partijkantoren.

Ondanks alle verering gaat het de Indiase koeien niet goed. Zodra ze geen melk meer geven, worden ze op straat gezet en moeten ze voor hun eigen voer zorgen. De uitgemergelde dieren bewijzen hoe moeilijk dat is. Stallen zijn slecht onderhouden, dieren worden, ondanks de verboden, in zo'n vijfhonderd illegale slachthuizen op wrede wijze geslacht. Sommige slagers smeren chilipoeder in de ogen van de dieren om ze te verblinden. Modern verdovings- en slachtmateriaal ontbreekt. De runderen worden tegen de grond gewerkt en met een mes gekeeld. Wanhopig geworden hebben boeren die hun oogst bedreigd zagen, koeien opgesloten in scholen. Daar gaan ze vanzelf dood, en dat mag dan weer wel.

Vincent Mentzel / Toen voetbal nog gewoon was

Ajax schuilt voor een regenbui, 11 april 1969, vlnr: Barry Hulshoff, Henk Groot, Sjaak Swart, Gerrie Mühren, Klaas Nuninga, Wim Suurbier, Gert Bals, Velibor Vasović, Johan Cruijff, Bennie Muller en Ruud Suurendonk.

Vroeger was alles anders. Ook het voetbal. Als kind stond ik aan de hand van mijn grootvader aan het eind van de Helmholtzstraat in Amsterdam-Watergraafsmeer, waar de stad ophield en het platteland begon, te luisteren naar het aanzwellende geloei van het supporterslegioen wanneer Ajax in stadion De Meer aan het voetballen was.

Dit magische geluid hoort bij het echte voetbalspelletje en ik vergeet het nooit meer. Bij Feyenoord hebben ze daar zelfs een liedje over gemaakt: 'een gejuich uit duizend kelen...'. Een echte sportfotograaf ben ik nooit geworden. Dat is echt een vak apart. Diepe bewondering heb ik voor een goede sport- dan wel voetbalfotograaf. Het liggen achter het doel, je laten bespugen en uitschelden en toch nog het juiste moment in de wedstrijd zien en dan zelf

niet juichen, maar de sluiters van je camera indrukken: dat tekent de ware voetbalafbeelding. Zo zijn er waren er absoluut knappe fotografen.

Zonder anderen te kort te willen doen, noem ik Klaas Jan van der Weij en Guus Dubbelman, en in die categorie zijn er nog wel een paar te noemen; ik wil vooral de helaas veel te jong overleden Robert Colette, het grote voorbeeld voor menig sportfotograaf, niet vergeten. En dat er grote sportfotografen zijn, hebben we elke dag weer kunnen zien in onze kranten en weekbladen tijdens het recente WK.

Toch heb ik als jonge fotograaf ook geprobeerd mij te bekwamen in de voetbalfotografie. Een groot verhaal eind jaren zestig in de bijlage van de *NRC* over, toen al, het gedrag van voetbalsupporters bij de klassieker

Feyenoord-Ajax was het begin, en later een verhaal over de training van het Ajax-elftal.

Wat mij vooral is bijgebleven, is dat er zo ontzettend veel gekaart werd. In de rust, tijdens de training – hup, de kaarten werden weer geschud en de fotografen doken bovenop de speeltafels. En roken, pff, er werd wat afgerookt. Nooit zal ik het beeld vergeten – de mooiste foto's maak je natuurlijk in je hoofd – van een rokende Johan Cruijff, die vlak voordat hij het veld opwandelde nog even bij het hek een trekje van zijn peuk nam en deze vervolgens aan de rand van het veld uittrapte.

Maar kijk goed hoe tijdens een regenbuitje deze stoere voetbal mannen even gingen schuilen in een houten keet zonder opsmuk en zonder fancy designkleding of -schoenen.

Toen was voetbal nog best heel gewoon.

Concours herleeft in Amsterdam

Het staat Sabine en Nico toch vrij zelf door te gaan met zo'n evenement?" zei een bestuurder van Alliance Française tegen *Argus*. Het evenement betrof het jaarlijkse Concours de la Chanson van de Alliance, dat na 33 jaar wegens meningsverschillen onder organisatoren strandde.

Het concours kende niet ge-

ringe winnaars en deelnemers, van Wende Sniijders tot Philippe Elan, van Britta Maria, Sarah D'Hondt tot Machteld van der Gaag, van Christophe Chaplet (2004) tot zijn dochter Marie (2016). Het was een hoogtepunt, of het tij voor het Franse lied nu tegen was (veelal) of mee (de laatste paar jaar).

De hoofdbestuurlijke woorden

waren niet tot dovemansoren gericht. Sabine de Tonnac en Nico Knapper, die jaarlijks zorgden voor een fraai concours, gaan belangeloos door, op iets kleinere schaal. Thuisbasis is niet langer Den Haag maar het Amsterdamse Torpedo Theater. De inschrijving van deelnemers is begonnen. Drie voorrondes en een finale, van

20 tot en met 23 april.

Hoewel details ontbreken, is reserveren al mogelijk en dat zal nodig zijn, want in het Torpedo kunnen wat minder mensen dan in het Haagse Diligentia. Ga naar torpedotheater.nl

Voor aspirant deelnemers: mail naar sabinedetonnac@gmail.com voor alle informatie. P.A.

Versijnt tweewekelijks

Hoofredactie Paul Arnoldussen en Rudie Kagie

Eindredactie Bert Brevoord, Ingrid Brouwer en Paul Westink

Redactie Mark Blaisse, Martje Breedt Bruijn, John Jansen van Galen, Kasper Jansen en Michaja Langelaan redactie@arguspers.nl

Vormgeving Lucy Prijs Richard Keijzer

Organisatie Irene Philipsen

Uitgever Stichting Arguspers Keizersgracht 337, 1016EG Amsterdam info@arguspers.nl

Druk APG Diemen

Jaarabonnement: € 63,- (24 nummers)
Twee jaar voor € 116,-
Abonneren kan via de site www.arguspers.nl
Abonnementenservice tel.: 088-1102043
Volg ons op www.facebook.com/argusopiniekrant/

Onbewezen Grieks drama

door THEO DERSJANT

Het Duitse weekblad *Der Spiegel* concludeert zeer in de fout te zijn gegaan bij de publicatie van een serie verhalen over een vluchtelingendrama op de grens van Griekenland en Turkije. Al in december verwijderde het blad de reeks van de site (zie ook *Argus* 141). In die stukken is sprake van de dood van een vijfjarige vluchteling Maria, ten gevolge van de steek van een schorpioen. Der Spiegel vermoedt na een nu afgesloten onderzoek dat de vluchtelingen de dood van het meisje – van wie het bestaan niet bevestigd kon worden – verzonnen om hulp op gang te krijgen. Ze zaten immers uitzichtloos vast op een eilandje tussen Griekenland en Turkije. Maar ook voor dat 'verzinsel' is geen bewijs gevonden.

Het weekblad geeft toe dat het er flink naast zat. De correspondent leverde stukken aan in het Engels en hield de nodige slagen ('...volgens

de vluchtelingen...') om de arm. Bij vertaling naar het Duits werden door toedoen van een eindredacteur die slagen om de arm plotse-ling vaststaande feiten. Bovendien had Der Spiegel zoveel haast om het verhaal online te krijgen (om andere media de loef af te steken) dat het niet werd aangeboden bij de beroemde factcheckafdeling. Het tijdschrift geeft in het onderzoeksverslag niet aan welke consequenties het daaruit trekt.

In Nederland meldde *Trouw* en *De Groene Amsterdammer* (naast vele internationale media) de dood van het meisje. De Groene bracht het bericht in een korte sfeerbeschrijving van de hand van Ingeborg Beugel. Die zegt nog steeds achter haar stuk te staan. "Ik ben er persoonlijk van overtuigd dat niet alleen die 38 vluchtelingen op Grieks grondgebied waren, maar ook dat er wel degelijk een meisje is gestorven. Ik zie daarom geen reden om mijn stukje te verwijderen. Je hebt overduidelijk geen idee

Ware liefde

door JEAN PIERRE RAWIE

Lange tijd ben ik vroeg gaan slapen, maar deze goede gewoonte was kortelings onderhevig aan een heftige onderbreking. Dat zat zo. Ik was gevraagd voor wat ik niet anders dan een marathonoptreden kan noemen in Schiedam: 's middags een praatje in het aldaar gevestigde Genevermuseum, en vervolgens, na een eenvoudige maaltijd, nog eens drie poëzievoordrachten op verschillende locaties.

In dat Genevermuseum bleek ik ergens in de vorige eeuw al eens het woord gevoerd te hebben, maar omdat ik toen zelf nog spiritualia gebruikte, wist ik daar weinig meer van. Mijn gehoor bestond uit een veertigtal geïnteresseerde dames en heren, die tot mijn verwondering bijna allen witte wijn dronken. Op mijn vraag of dat hier wel mocht, betoonde de directie zich dusdanig ruimdenkend, dat ik er ook eentje voor mijzelf liet aanrukken.

Ik besloot mijn betoeg met de waarschuwing uit het bijbelboek *Spreuken*, “De wijn is een spotter,” hield ik mijn luisteraars voor. “De sterke drank is woelachtig; al wie daarin dwaalt,

zal niet wijs zijn.” De genodigden gingen rijker heen dan ze gekomen waren.

Schiedam, moet u weten, is een zeer literair stadje. Niet slechts dat Piet Paaltjens zich daar had verhangen, ook Elsschot heeft er gewoond, evenals Carmiggelt en Annie Schmidt, en natuurlijk Gerard Reve. Het feit dat het het middelpunt van 's lands geneverproductie was, zal daar niet vreemd aan geweest zijn.

Mijn declamaties zouden plaatsvinden in drie onderscheiden cafés, want ik was onderdeel van een groot festival dat *Aan de Toog* heette. Ik had daar een beetje een hard hoofd in, maar in elke gelegenheid trof ik een aandachtig luisterend publiek. Het enige nadeel, als je veertien schrijvers terzelfder tijd laat optreden in één der talloze plaatselijke etablissementen, is een zekere verdunning, want zelfs in een zo musisch oord als Schiedam zijn de letterlievenden op een gegeven ogenblik op.

Na afloop zette ik het met enige kunstbroeders en wat meelopers tot ver na middernacht op een onbekommerd innemen (zie boven), wat ik daags nadien heb moeten bezu-

ren; mijn woeste jaren liggen achter mij.

Onder de nazitters bevond zich een elegant geklede man van een jaar of vijftig, die alle vier mijn lezingen had bijgewoond en die mijn werk, zowel gedichten als verhalen, grotendeels uit het hoofd kende. Dat is al bijzonder, maar het werd nog een stuk merkwaardiger toen hij me toevertrouwde in het dagelijks leven bordeelhouder te zijn in Rotterdam.

Niet door enige schroom gehinderd vertelde hij daar honderduit over. Zo leerde ik dat het nogal lastig is de woningen boven de peeskamertjes te verhuren; dat was eigenlijk alleen mogelijk aan studenten, die dan een centje konden bijverdienen door boodschappen voor de dames te doen en hun hondjes uit te laten. Soms was het om één of andere reden nodig een paar prostituées uit de vuurlinie te halen, die hij dan tijdelijk huisvestte in de Groningse rosse buurt. Af en toe zocht hij hen op, zoals het een gewetensvolle werkgever betaamt, en was verbaasd opeens een in Rotterdam bovenwonende student te zien die met het betreffende meisje was meeverhuisd.

Er zijn momenten dat ik het betreur geen romanschrijver te zijn.

Het Utrechtse paradijs van Clare Lennart

door MICHAJA LANGELAAN

Haar boeken werden in literaire kring nuffig afgedaan als ‘damesromans’, en ze lijkt als schrijfster grotendeels te zijn vergeten. In Utrecht is Clare Lennart, pseudoniem voor Clara Klaver (1899-1972), echter nog springlevend. Op de een na laatste dag van 2022 werd in de stoep van haar laatste woonhuis, Zuilenstraat 10 bis, een knalrode ‘attentietegel’ met QR-code onthuld, die de voorbijganger wijst op het bestaan van deze bijzondere schrijfster, die als geen ander het Utrechtse levensgevoel wist op te roepen. Die druilerige dag was het de vijftigste sterfdag van Clare Lennart.

In een nabijgelegen werkelder aan de Nieuwe Gracht volgde de presentatie van *Dwalen door het paradijs*, een keuze uit niet eerder gebundelde columns uit de jaren zestig. Lennart had tussen 1961 en 1972 elke twee weken een rubriek in het *Utrechts Nieuwsblad* over de stad die haar zo na aan het hart lag. Salon Saffier, al 27 jaar hoeder van het rijke Utrechtse literaire erfgoed, is de drijvende kracht achter dit soort sympathieke herdenkingen. Clare Lennart was in haar tijd een zeer succesvolle en veelgelezen schrijfster van alles bij elkaar twintig romans en verhalenbundels. In 1949 schreef ze het Boekenweekgeschenk, *Twee negerpopjes*, en in 1954 werd ze weer gevraagd, nu voor een serie schrijversportretten: *Op schrijversvoeten door Nederland*.

Als lerares kwam ze in 1926 op

Clare Lennart

een school in de Utrechtse wijk Lombok te werken. Ze vatte niet alleen een grote liefde op voor de stad, maar ook voor een getrouwde man, Wim van den Boogaard, kok bij Defensie. Toen dat uitkwam, kon ze kiezen: de relatie stoppen of ontslag nemen. Als eigenzinnige vrouw koos ze voor het laatste. Ze begon een pension om in haar levensonderhoud te voorzien en schreef haar eerste verhalen en romans. In 1944, na 21 jaar, trouwde ze met haar Wim, die na de dood

van zijn vrouw eindelijk vrij was. Maar in de tussentijd had de temperamentvolle Lennart nog een aantal heftige liefdesaffaires, onder meer met schrijver/criticus Frans Coenen en componist Alexander Voormolen.

Met haar columns in de hand, zestig jaar geleden geschreven, loop je nog moeiteloos door de Utrechtse straten, langs de singels en plantsoenen en kijk je in verstopte tuinen waar bijzondere bomen staan. In de zachte winter

van 1967 zijn in februari de sneeuwkllokjes in volle bloei en kondigen ‘de lange smeltende fluittonen van de spreuwen’ en ‘het jubelen van de merels’ de lente aan. Dit alles, o nostalgie, met een ‘wandeling bij schemerlicht’ met de man ‘die je liefhad’. Haar man Wim is dan al zeven jaar dood, de columns voor de krant trokken haar uit een diep dal.

Bijzonder was Lennarts activistische kant, die zich keerde tegen het grootstedse waanidee dat de gemeente Utrecht in de jaren zestig in zijn greep hield. Ze schrijft over een ‘teach-in’ die ze bezoekt in het Erasmushuis, waar oplettende lieden het voorgenomen ‘slopen, dempen en saneren’ proberen te voorkomen. Helaas: Hoog Catharijne, waarvoor de geliefde stationsbuurt werd gesloopt, is er gekomen, een deel van de Singelgracht werd gedempt om ‘het verkeer, de afgod van deze tijd’ ruim baan te geven (wat overigens nu weer ongedaan is gemaakt). Maar de rest van de singel bleef gespaard, mede dankzij Lennarts inspanningen, en de snelweg door de binnenstad is er godzijdank ook niet gekomen.

Na afloop van de presentatie is het stil op de Nieuwe Gracht, het schemert, zachte regen doet het plaveisel glimmen, de lantaarns zijn net ontstoken... Hé, wie is die vrouw die daar richting Zuilenstraat loopt? Is dat niet Clare Lennart?

Dwalen door het paradijs is te bestellen bij info@salonsaffier.nl, prijs €11 excl.porto.

Peter van Hugten

Ook Opland moest het overdoen

Naar aanleiding van de ophef over de ‘Marokkanen-cartoon’ van Jos Collignon in de Volkskrant – al snel in pais en vree opgelost – worden in de Volkskrant, ‘Clubblad van het Genootschap van Ouweknarren van de Volkskrant’, enige ervaringen uitgewisseld. Waaronder die van de voormalige adjunct-hoofredacteur Bert Vuijsje.

door BERT VUIJSJE

Anders dan in de recente rond de cartoon van Jos Collignon naar voren kwam, werden in vroegere *Volkskrant*-dagen de politieke tekeningen wel degelijk vooraf beoordeeld door het avonddienstdoende lid van de hoofdredactie.

Opland werd daarvan meer dan eens het slachtoffer. Hij had bijvoorbeeld de gewoonte om op Goede Vrijdag een tekening in te leveren die varieerde op de kruisi-

ging van Jezus Christus. Het was vóór mijn periode in de hoofdredactie dat hij de Israëliische minister van Defensie, Ariel Sharon, afbeeldde, druk bezig een Palestijn aan het kruis te nagelen. Als ik mij het verhaal goed herinner, was het Jan Blokker die besloot de tekening te weigeren.

In mijn tijd maakte ik een tweede geval mee. Er was een nieuwe voorzitter van de NOS benoemd of voorgedragen. Zijn naam is mij ontschoten, maar het was een CDA'er zonder enige kennis van de omroep, dus er werd flink geprotesteerd. Opland kwam een tekening brengen waarop de man zijn intrede in Hilversum deed onder het spreken van de woorden: “Ik ben de nieuwe Verwalter.” Harry Lockfeer had die avond dienst, meen ik, en deze toespel op 1940-'45 was hem te veel. Opland werd naar huis gestuurd, maar hij kwam de zaterdag erop terug met een nieuwe cartoon over hetzelfde onderwerp, nu met de hoofdpersoon in militair tenue als

Lijst

De Ensie, de Eerste Nederlandse Systematisch Ingerichte Encyclopedie (wie kent hem niet?) publiceerde in december een lijst met de honderd zoektermen die in 2022 het meest waren aangetroffen op haar platform. Lexicoloog Marc De Coster maakte er een publicatie van met toelichtingen en een schat aan voorbeelden, gratis te downloaden via ensie.nl/kiosk.

Verrassend op de eerste plaats staat *kaolo*, ook wel ge-

TAAL

schreven als *kaulo*, want het is geen ‘officieel’ woord van een gestandaardiseerde taal, maar wordt veel gebruikt in straattaal, de hedendaagse variant van jongerentaal. Zoals veel woorden in dit jargon ligt de basis van *kaolo* in het Surinaams oftewel het Sranantongo, hoewel het in het Prisma Woordenboek Sranantongo-Nederlands niet te vinden is. Het betekent letterlijk ‘anus’ of ‘kontgat’ en is in feite een samenstelling van *k'ka* (kak) en *olo* (holte, gat).

In straattaal komt *kaolo* niet

Ook Opland moest het overdoen

de Duitse keizer Wilhelm II. De Tweede Wereldoorlog was taboe, de Eerste Wereldoorlog niet, dus die tekening haalde de krant.

Zelf bewaar ik een levendige herinnering aan een column die ik in de avonddienst moest beoordelen. Maaik Helder, een van de latere

‘In 1945 heb ik mij voorgenomen zoiets nooit meer te pikken!’

gedaantes van Hugo Brandt Corstius, schreef een keer over een ruzie die was ontstaan tussen Willem van Hanegem en Marga van Praag en duidde de hoofdpersonen daarin aan als de Kromme en de Neus.

Dat leek mij sowieso al geen smaakvolle terminologie, maar bovendien had Marga mij niet zo lang daarvoor een verhaal verteld over haar vader, de populaire zanger Max van Praag. Die was op een Vara-

of nauwelijks voor in zijn letterlijke betekenis, maar wordt het meestal op dezelfde manier gebruikt als *fucking*, *verdomde* of *klote*, zoals in ‘Hij moet zijn kaolo bek houwe’. Daarnaast is het ook een synoniem voor klootzak.

In de toptien van de Ensie-lijst staan nog drie andere woorden uit de jongerentaal: *batra*, *cringe* en *woelah*. *Batra* betekende oorspronkelijk in het Surinaams fles (afgeleid van het Engelse *bottle*) maar is via ‘fles met sterke drank’ ook alleen ‘sterke drank’ gaan betekenen. *Cringe* is een Engels leenwoord en komt van het werkwoord *to cringe* dat ‘ineenkrimpen’ betekent. Wanneer krimp je figuurlijk ineen? Als iets genant, beschamend of ongemakkelijk is, en dat is precies de nieuwe betekenis van *cringe* in jongerentaal. *Woelah* is afkomstig uit het (Marokkaans-) Arabisch en staat voor ‘Ik zweer het bij Allah.’

De negende plaats wordt gek genoeg bezet door ‘Iemand een veer in zijn kont steken’, wat ons weer terugbrengt bij *kaolo*.

RENÉ APPEL

Ook Opland moest het overdoen

tournee waarbij conferencier Cees de Lange de aankondigingen deed. Op een avond sprak De Lange de zaal toe: “En nu komt er een zanger die zo beroemd is dat er maar liefst twee plaatsen naar hem zijn vernoemd: Praag en Terneuzen.”

Vervolgens zag het publiek niemand op het podium verschijnen, maar er klonk wel lawaai vanachter de coulissen. Daar was Max van Praag Cees de Lange te lijf gegaan: “In 1945 heb ik mij voorgenomen zoiets nooit meer te pikken!”

Met een enigszins bezwaard gemoed belde ik die avond Hugo Brandt Corstius om hem te vertellen waarom ik grote moeite had met zijn column. Ik verwachtte een tirade over schandelijke censuur, maar in plaats daarvan riep Hugo: “O hemel, daar heb ik helemaal niet aan gedacht. Laat de Dictafon mij over twintig minuten nog een keer bellen.”

Zo gezegd zo gedaan en Hugo dicteerde een gloednieuwe column over een totaal ander onderwerp.

De winnaar komt niet voor het Strafhof

door TOM PAUKA

In twee van de laatste nummers van 2022 doet *The New York Times* verslag van een immense journalistieke actie: het onderzoeken en vastleggen van wat het Russische leger aanrichtte tijdens de bezetting van het plaatsje Boetsja. Het gaat om willekeurig geweld, zoals het schieten op argeloos fietssende burgers, maar ook om planmatige moordpartijen waarbij krijgsgevangenen werden gedood. Het bijzondere van deze verslaggeving is dat de *NYT* na het vertrek van de Russen wekenlang een eigen onderzoeksteam in Boetsja aan het werk heeft gehad. Daardoor zijn nu de namen bekend van degenen die op de burgers geschoten hebben en weten we welke leidinggevers de commando's hebben gegeven.

Daarmee is het geval-Boetsja geschikt geworden om behandeld te worden door het Internationaal Strafhof. Het moet natuurlijk nog formeel vastgesteld worden, maar dat hier oorlogsmisdaden zijn gepleegd staat wel vast; oorlogvoerende partijen mogen geen geweld plegen tegen burgers of tegen krijgsgevangenen. Er zijn natuurlijk landen die het Strafhof niet erkennen, en Poetin heeft zelfs aan zijn parlement gemeld dat hij een eerder gegeven bevoegdheid tot het doen van onderzoek weer wil intrekken, maar goed, er is een plaats, een bescheiden Nederlandse stad aan de Noordzee, waar een

vorm van supranationale gerechtigheid zou kunnen plaatsvinden.

Of dat in dit geval ook gaat gebeuren, zal in belangrijke mate afhangen van wie uiteindelijk de Oekraïne-oorlog wint. Dit klinkt misschien cynisch, maar er zijn geen voorbeelden van landen die een oorlog wonnen en vervolgens veroordeeld werden voor een oorlogsmisdaad. *Operatie Gomorra* – genoemd naar de stad die God vernietigt door vuur en zwavel – was een serie luchtaanvallen van Engelse bommenwerpers op Hamburg in juli en augustus 1943 en we weten wie die bedacht heeft, namelijk de bevelhebber van Bomber Command RAF, Arthur Harris. Hij vond dat met bombardementen meer bereikt kon worden dan met het vernietigen van havens en oorlogsindustrie, voor hem was ook het moreel van de bevolking een doel. Daartoe bedacht hij het *tapijt-bombardement*.

In een eerste golf werden zware brisantbommen afgeworpen die de daken van de huizenblokken rukten en meteen daarna volgde dan een regen van brandbommen die leidden tot een ‘vuurstorm’, een brand die overal tegelijk woedde en waarvoor de mensen zelfs in de schuilkelders niet veilig waren. Het vuur bereikte een temperatuur van achthonderd graden Celsius en verbruikte alle aanwezige zuurstof. Twaalfduizend mensen stikten bij die eerste aanval of werden levend geroosterd. Door

Arthur Harris

FOTO OFF STANNUS, ROYAL AIR FORCE OFFICIAL PHOTOGRAPHER

herhaling van het bombardement in de dagen die volgden liep het totaal aan slachtoffers op tot 42.000.

In februari 1945 was Dresden aan de beurt, volgestroomd met mensen die vluchtten voor het oprukkende Rode Leger, extra geschikt omdat het een historische binnenstad had met veel houten huizen: 29.000 doden. De lijken werden neergelegd op het centrale

plein. Maar dat raakte vol; er moest een tweede laag van lichamen overheen worden gelegd. En uiteindelijk lag in het midden van de verwoeste stad een meer dan manshoge berg lijken, vele al half verbrand, in afwachting van definitieve crematie. Evidente oorlogsmisdaden.

Moeilijke waarheid: Ons is uitgelegd dat dit allemaal heeft bijgedragen aan onze bevrijding.

Wie mag zich jood noemen?

door SALOMON BOUMAN

Onder invloed van de ultra-orthodoxe zionistische krachten in de meest rechtse regering uit Israël's geschiedenis wordt de definitie wie onder de Wet op terugkeer recht heeft op automatisch Israëlisch burgerschap scherper geformuleerd. De voorgestelde wetswijziging heeft tot doel de joodse identiteit van Israël te beschermen tegen liberale joden, die door de strenge orthodoxie als ketters, afvalligen en zelfs vervalsers van de joodse godsdienst worden beschouwd en bovendien de joodse identiteit van Israël bedreigen.

De Wet op terugkeer, die in 1950 tegen de achtergrond van de Holocaust van kracht werd, geeft iedere jood het recht op immigratie naar het beloofde land. De vraag wie jood is, is onderwerp van felle religieuze en ideologische twisten

tussen de orthodoxe en liberale stromingen in het jodendom. Er heerst absoluut eensgezindheid dat volgens de *halacha*, een eeuwenoude joodse traditie, iedere nakomeling van een joodse vrouw jood is en daarom automatisch recht heeft op *alyah*, recht op immigratie, en op de Israëlische nationaliteit.

Nu rijst plotseling de vraag of diegenen die de joodse religie hebben omarmd door bekering wel joden zijn. Het is een pijnlijke vraag die de joodse wereld beroert, nu Jeruzalem zal tornen aan de religieuze waarde van liberale bekering in en buiten Israël.

In 1988 heeft het Hooggerechts-hof bepaald dat in het buitenland verrichte bekering in een erkende joodse gemeenschap recht geeft op immigratie volgens de Wet op terugkeer en dus op de Israelische nationaliteit.

Bevlogen door een ongebreideld religieus zionisme neemt Israël onder premier Benjamin Netanyahu echter afstand van het wereldjodendom. Er is wel een sluipwieg: wie in Israël via het rabbinaat overgaat tot het jodendom is wél van harte welkom. Ook niet-joodse immigranten die de dienstplichtige leeftijd hebben bereikt, krijgen in het leger een snelle bekeringscursus. Het leger wordt in Israël immers steeds belangrijker.

Een paragraaf uit de Wet op terugkeer die het recht op immigratie erkent voor kleinkinderen van een joodse grootvader, wordt geschrapt. De ‘joodse grootvader’ wordt vervangen door een ‘joodse ouder’. De facto wordt hiermee een joodse vrouw bedoeld. Alleen haar nageslacht zal volgens de Wet op terugkeer recht hebben op immigratie.

Toen de Sovjet-Unie uiteenviel emigreerden meer dan een miljoen

Russen naar Israël, onder wie driehonderdduizend immigranten met slechts een joodse grootvader. (De kleinkinderen van een joodse grootvader die gehuwd is met een niet-joodse vrouw zijn overigens niet joods.) Vorig jaar zijn 32.000 Russische emigranten naar Israël gekomen, naast 14.500 emigranten uit Oekraïne. Onder deze aanhoudende immigratiegolf is hoogstwaarschijnlijk dertig procent via de oude regel in de Wet op terugkeer geïmmigreerd.

Het geplande vervangen van de ‘joodse grootvader’-paragraaf uit genoemde wet door de ‘joodse ouder’ is er vooral op gericht de immigratie van christenen uit Rusland en Oekraïne te beperken, zo niet te verhinderen. Dit discriminerende idee demonstreert de grote invloed van de ultraorthodoxie op de regering die Netanyahu met tal van knievalen heeft gevormd.

Nee maar, Cambodja steunt Oekraïne!

door TED DRUK

Het was een verrassing toen Cambodja in maart vorig jaar een van de indianers bleek te zijn van de VN-resolutie die Rusland veroordeelde voor de inval in Oekraïne. Het werd niet verwacht, want nog geen maand eerder had de autocratische premier Hun Sen nog de medaille van de Russische Orde van Vriendschap opgespeld gekregen. De goede betrekkingen bestonden al sinds Vietnam in 1979 voor tien jaar de macht in Cambodja had overgenomen en Rusland als enig bevriend land was overgebleven. Bovendien had Cambodja nauwelijks diplomatieke banden met Oekraïne. Dat veranderde dus op slag toen Rusland Oekraïne binnenviel. Hun Sen had spoedig videobelcontact met Volodymyr Zelinski, waarbij hij Cambodjaanse expertise beloofde voor de ontminning van het land.

Ondertussen had Cambodja in het jaar 2022 de roterende voorzittersstoel van de Asean en ook daar roerde Hun Sen zich ijverig ten gunste van Oekraïne. Bijvoorbeeld tijdens de topbijeenkomst van Asean en de EU op 14 december in Brussel, die hij samen met Charles Michel presideerde. Dat leverde onder andere mooie

plaatjes op van Hun Sen met Ursula von der Leyen en met Emmanuel Macron.

Europa probeerde de tien Asean-landen te verleiden tot een unanieme veroordeling van Rusland, maar dat lukte niet. Het slotcommuniqué repte slechts van ‘de meerderheid der deelnemers’. Van de andere kant slaagde Asean er niet in om de EU over te halen tot één handelsovereenkomst tussen de twee blokken. Wat overigens niet belette dat de EU tien miljard euro aan Asean toezegde, als antwoord op het infrastructurale *Belt and Road Initiative* van China. De EU benadrukte nog eens het belang van het (overigens ernstig stagnerende) vijfstappenplan van Asean om Myanmar weer in het gareel te krijgen.

Al met al oogstte Hun Sen lof voor zijn inspanningen om als een *older statesman* de positie van Asean te representeren op het wereldtoneel. Analisten beklemtongen dat dit vooral is ingegeven door beduchtheid van Cambodja en andere kleine landen om zonder de beschutting van een sterke regio bloot te staan aan de heersende geopolitieke dreigingen. Daarbij komt dat Cambodja juist ook in Europa gedurig onder vuur ligt vanwege verregaande politieke

repressie. Op dit moment vindt het vierde mas-saproces plaats tegen leden van de voormalige, nu verboden oppositiepartij die in 2017 bijna de verkiezingen gewonnen had.

In dit licht was het meer dan een toevalligheid dat de EU-ambassadeur voor Cambodja, Carmen Moreno, een week voor de Asean-EU-top een bedrag van ruim twee miljoen euro beschikbaar stelde ten behoeve van de jeugd in het kader van bescherming van ‘mensenrechten en democratie’. Voor de besteding van het bedrag werd gecontracteerd met twee onafhankelijke organisaties, een Noorse en een Deense, die verspreid over de wereld programma's ondersteunen voor ‘pluralisme, vrijheid van meningsuiting en democratische participatie’.

Het was sinds 2017 de eerste EU-bijdrage in de aanloop naar een verkiezing (in 2023) en de regering was *not amused*: ‘Hulp bij verkiezingen hoort te lopen via het Nationale Verkiezingscomité en niet via anti-gouvernementele instanties.’ Het was misschien mede aanleiding voor Hun Sen bij zijn ontmoeting met Cambodjaanse expats in Brussel om nog eens flink uit te halen naar de oppositie en te bezweren: “Julie kunnen me niets doen, nog in geen vijfhonderd levens.”

Belasten groene elektriciteit is als accijns op alcoholvrij bier

door REMCO VAN DER HORST

Nederlandse huishoudens moeten, naast bedrijven, om een veelvoud van redenen van het gas af. Dit kan door over te stappen naar elektrische oplossingen (sneller en minder ingrijpend dan warmtenetten). In technische zin is de overstap goed mogelijk, vooral in combinatie met isolatiemaatregelen. Elektrische radiatoren, elektrische vloerverwarming, infraroodpanelen, warmtepompen: het bestaat allemaal al. De grootste belemmering is op dit moment echter de hoge eindprijs van elektriciteit voor burgers. De oorzaak hiervan is een opeenstapeling van belastingen als energiebelasting en btw en de prijsystematiek van de stroommarkt zelf.

Fundamenteel onjuist is het heffen van energiebelasting op groene stroom. De Wet Belastingen Milieugrondslag uit 1998 werd ingevoerd om zuiniger gebruik te stimuleren, niet als inkomstenbron voor de Staat der Nederlanden. Ook werd gesteld dat groene energiebronnen het milieu niet belasten en zodoende niet belast zouden moeten worden. De burger die groene stroom inkoopt, zou dus eigenlijk geen energiebelasting behoren te betalen.

Echter, de belasting op groene stroom is per 1 januari 2023 fors verhoogd van ruim 3,5 cent naar maar liefst 12,5 cent per kWh, ter-

wijl de energieproductie juist steeds verder verduurzaamt. De burger wordt dus ronduit bedonderd; het is alsof er accijns moet worden betaald op alcoholvrij bier.

Ten tweede is er de btw, die per 1 januari 2023 is verhoogd van negen procent naar het hoge tarief van 21 procent, terwijl het om een basisgoed gaat. Dit hoge tarief wordt bovendien niet alleen over de stroom zelf geheven, maar ook over de energiebelasting. Er wordt letterlijk belasting over belasting geheven.

Ten derde is er nu ook de plafondprijs op stroom en gas, met een stroomplafond van 2900 kWh, en 1200 m3 gas. Wanneer een huishouden echter van het gas af is en elektrisch kookt en verwarmt, geldt geen hoger stroomplafond: de goedwillende burger wordt ook hier nog eens gestraft.

Ten vierde is de belastingvermindering per elektriciteitsaansluiting verlaagd met ruim 180 euro per aansluiting.

Ten slotte is er de stroomprijs zelf, die voor de hele markt wordt bepaald door de laatste leverancier. Hierdoor wordt ook groene stroom, die het afgelopen decennium juist steeds goedkoper is geworden, net zo duur als een dure gaskilowattuur.

Het kan veel goedkoper, effectiever en eenvoudiger: schrap de energiebelasting voor groene stroom, verlaag de btw naar negen

procent en creëer de mogelijkheid voor burgers om grotendeels vaste stroomprijscontracten af te sluiten voor wind- en zonnestroom. De hoge stroomprijs moet alleen gelden voor de duurdere stroom uit fossiele centrales en niet voor alle stroom. De burger kan dan tegen een veel lagere eindprijs elektriciteit inkopen, terwijl exploitanten nieuwe wind- en zonneparken rendabel kunnen exploiteren door een verder aantrekkelijke vraag naar groene stroom. Een negatief effect is dat het minder zal lonen zelf groene stroom op te wekken (salderen), maar de afschaffing hiervan is toch al in voorbereiding.

Bij een dergelijk onbelast stroomtarief, dat nog altijd hoger is dan het stroomtarief voor de industrie die elke besparingsprikkelt ontbeert, loont het enerzijds voor huishoudens om ‘van het gas af te gaan’ en anderzijds voor ontwikkelaars en energiebedrijven om de opwek van groene stroom subsidieeloos verder uit te breiden. Hierdoor vermindert de CO₂-uitstoot en wordt de elektriciteitsproductie verder verduurzaamd.

De staat zal hierdoor inkomsten mislopen, maar die heeft al jaren ten onrechte belasting ontvangen op groene stroom. Het wordt de hoogste tijd de burger te laten meedelen in de winst van de verduurzaming van onze energievoorziening.

FOTO JOHAN WIELAND

Een claim ter grootte van het Nederlandse staatsbudget

Armand Zunder klinkt vanuit Paramaribo sonoor en vastberaden: ‘Dit gaat goed komen, al praten we, en dat heb ik ook tegen Rutte gezegd, hier niet over miljoenen maar over miljarden.’ Zunder besteedde vier jaar van zijn leven aan het nauwgezet berekenen van het bedrag dat Nederland vanwege het slavernijverleden aan Suriname of Surinamers verschuldigd zou zijn.

door **JOHN JANSEN VAN GALEN**

‘Het verlies aan mensenlevens is niet in geld uit te drukken,’ verklaart Armand Zunder. “Menselijk leed evenmin. Wat je wél kunt doen, is vaststellen hoeveel loon door tot slaaf maakten is gederfd.” Dat is wat hij deed in zijn 499 pagina’s tellende *Herstelbetalingen* (De *Wiedergutmachung* voor de schade die Suriname en haar bevolking hebben geleden onder het Nederlands kolonialisme) uit 2010. Die optelsom kwam uit op achttien miljard euro, inmiddels is dat door de inflatie zo’n twintig miljard.

Op 19 december jongstleden kwam het hoge woord eruit: premier Mark Rutte sprak namens Nederland excuses uit voor ons slavernijverleden en oogstte lof (of in ieder geval: zijn speechwriters oogstten lof) voor zijn puike woordkeus. Maar is de kous daarmee af? Kunnen we nu weer overgaan tot de orde van de dag? Rutte zei zelf al dat zijn toespraak ‘een komma, geen punt’ was. Achter die komma staan met name een slavernijmuseum, een herdenkingsdag, een ‘bewustwordingsfonds’. Maar als het aan degenen ligt die zich opwerpen als zaakwaarnemers en woordvoerders van nazaten van ‘totslaafgemaakten’ vooral ook: herstelbetalingen. Het zou ook wel raar zijn als we er zo gemakkelijk en goedkoop afkomen, met een mooie toespraak op een maandagmiddag.

Zunder (1946) is zo’n nazaat. Hij studeerde economie in Amsterdam en was na de staatsgreep van 1980 in Suriname kortstondig minister van Planning en Ontwikkeling. Later was hij op Curaçao werkzaam in het verzekeringswezen. Terug in Suriname werd hij consultant, maar ook voorzitter van de oorspronkelijk katholieke vak-

centrale PWO (Progressieve Werknemers Organisatie). Sinds vorig jaar is hij er directeur der belastingen, naast zijn functie als voorzitter van de Nationale Reparatie Commissie. Ook hij vond Ruttes speech een goed verhaal: “De uitspraken van Rutte zijn vergaand. Alleen: als wij erbij betrokken waren geweest zoals wij wilden, was het totaal goed geweest. Nu is het leed dat de Afrikaanse landen, waar de roof begon, werd aangedaan buiten beschouwing gebleven en is de kolonisatie van ons buurland Guyana niet eens aangehaald.”

“Van beide kanten is er nu goede wil,” constateert Zunder, doelend op het thema van herstelbetalingen. Maar is dat zo? Rutte heeft dit altijd afgewezen, en meteen na zijn rede wees rechtsfilosoof Wouter Veraart (VU) er in *Trouw* op dat deze juist op dit punt een disclaimer van jewelste bevat: door te zeggen dat hij namens ons ‘levend in het hier en nu’ de slavernij als misdaad tegen de menselijkheid erkende en veroordeelde, maar niet ‘met terugwerkende kracht’, gaat Rutte de aansprakelijkheid van Nederland volgens Veraart uit de weg. “Heel vernuftig. Het betekent niet veel, is dubbelzinnig en juridisch onbevredigend.” Hij veronderstelt dat koudwatervrees van Haagse ambtenaren aanleiding gaf tot het betreden van dit geitenpadje.

Koudwatervrees? De claims die Zunder in petto heeft, zijn niet voor de poes. Behalve de twintig miljard aan gederfd loon neemt hij voor een andere berekening het aantal verlo-

Armand Zunder: ‘Van beide kanten is er nu goede wil’. Maar is dat zo?

ren mensenlevens en de driehonderd floriijnen die slavenhouders bij de afschaffing van de slavernij per hoofd toucheerden als uitgangspunt. “Van de ruim 300.000 slaven die naar Suriname zijn gebracht, leefden er nog maar 30.000 toen de slavernij werd afgeschaft. Van de 70.000 oorspronkelijke inheemse bewoners waren er vierhonderd over. Het objectieve gegeven van gederfd loon gaat verloren in de enorme misdaad die gepleegd is, met martelingen, verminkingen en het onderdrukken van hun eigen taal en cultuur.” Toch wil hij dat verdisconteren, en dan komt hij op een bedrag aan herstelbetalingen van 379 miljard euro – bijna het Nederlandse staatsbudget voor een jaar.

Volgens historicus Han van der Horst op joop.nl is ‘herstelbetalingen’ echter een begrip dat, net als erfzonde, vooral tot misverstanden en wrak leidt. Denk aan 1919: de geallieerden besloten dat Duitsland als aanstichter en gangmaker van de Eerste Wereldoorlog alle schade van de oorlog tot de laatste cent moest terugbetalen. Het gevolg was het op grote schaal bijdrukken van Duits geld, gierende inflatie, aanzienlijke Amerikaanse leningen die het land nog afhankelijker maakten, veel chagrijn en uiteindelijk Hitler. Tot in 2010 loste Duitsland deze schuld nog af.

Wat die *Wiedergutmachung* betreft: de Duitsers waren er in 1952 niet gelukkig mee; ze hadden al genoeg te stellen met hun eigen oorlogsschade en een massa ontheemden, zodat bondskanselier Konrad Adenauer er oppositiepartij SPD bij nodig had om het plan aanvaard

te krijgen. De DDR betaalde al helemaal niet mee – die vond dat ze genoeg herstelbetalingen had gedaan door zich gewillig te laten leegplunderen ten behoeve van de Russische wederopbouw.

En nu Nederlandse herstelbetalingen vanwege ons kolonialisme? Wat herstelbetalingen betreft hebben wij Nederlanders boter op ons hoofd. Bij de Ronde Tafel Conferentie van 1949 eiste het kabinet-Drees namelijk met succes van de Republiek Indonesia 6,5 miljard gulden vanwege schade veroorzaakt in de onafhankelijkheidsoorlog. Het idee was blijkbaar: het was jullie oorlog, voor ons had het niet hoeven. En Djakarta betaalde ook nog, een bedrag van vier miljard, totdat president Soekarno daar in 1956 een eind aan maakte.

“Dat had een precedent,” weet Pepijn Brandon, hoogleraar mondiale economische en sociale geschiedenis, “Na de revolutie op Haïti legde Frankrijk dat land bij zijn onafhankelijkheid, ruim twee eeuwen geleden, een schadevergoeding op van 150 miljoen franc. En pas kortgeleden heeft dat armste land van de wereld die schuld afbetaald!”

Er rijst bij voorbeeld in Nederland weerstand tegen over de brug komen. De nationale criticaster Maarten van Rossem opende in *HP/De Tijd* meteen de aanval op deze ‘politiek-correcte mode’: “Wat is gemakkelijker dan excuses aanbieden voor iets dat je zelf helemaal niet gedaan hebt? Waar houdt dit toneelstuk op? Moeten de Fransen ook hun excuses aanbieden voor de bezetting van Nederland? De Spanjaarden voor de Tachtigjarige Oorlog? De Italianen voor hun onderdrukking in de Romeinse tijd?” Hij vergat nog Noorwegen, voor de verwoesting van Wijk bij Duurstede door de Noormannen.

Aan te nemen valt dat zulk gemopper veel weerklank zal vinden in de bevolking: moeten we daar nou ons goeie geld aan uitgeven? Ik hoor mijn armlastige buurtgenoten in Amsterdam-Noord al! Maar op de veertiende verdieping van het hoofgebouw der Vrije Universiteit noemt Pepijn Brandon Van Rossmes vergelijkingen ongerechtvaardigd. “Het fundamentele verschil zit ’m in de eeuwenlang vastgeroeste ongelijkheid. Dat bijvoorbeeld de organisatie van Caribische landen Caricom opkomt voor herstelbetalingen vanwege het kolonialisme, komt voort uit het feit dat die landen nog altijd economisch achtergesteld zijn. China zal geen vergoeding

Uitbetaling van weekgeld aan zwangere en pas bevallen tot slaaf gemaakte vrouwen. Ingekleurde litho naar een tekening van Théodore Bray, omstreeks 1850.

eisen voor de opiumoorlogen, want het is hier en nu een waanzinnig rijke economie. De betekenis in het verleden vertaalt zich naar de betekenis in het heden.”

Brandon (1980): “Het verdisconteren van de slavernij kun je volgens mij niet in boekhoudkundige vorm doen. Zunder laat er een rekenmodel op los, hij pakt het puur economisch aan. Zelf reken ik zo niet. Ik voel mij niet competent om vast te stellen in welk bedrag winsten, behaald in de achttiende eeuw, zich nu vertalen. Is daar wel een objectieve standaard voor?”

Maar waar Zunder betoogt dat je behalve de directe opbrengsten van kolonialisme de expertise moet meerekenen die door slavenhandel in financiële dienstverlening is opgedaan, vindt hij Brandon aan zijn zijde: “Het voorname is wat het kolonialisme deed voor de ontwikkeling van de Nederlandse economie over lange termijn, hoe het land zich in het eind van de achttiende, begin negentiende eeuw herposi-

derlandse economie: “We kwamen op ruim vijf procent van het bruto binnenlands product, vooral geconcentreerd in de handel en het gewest Holland. Voor Holland gaat het zelfs om tien procent van het bbp, waarbij het grootste gewicht ligt in Amsterdam.”

Sinds de roemruchte VN-conferentie tegen Racisme in 2001 te Durban bloeien her en der claims voor schadevergoedingen voor het kolonialisme op, en weer nam Duitsland het voortouw. Namibië ontving in 2021 van Berlijn een bedrag van 1,1 miljard voor de Duitse slachting onder de Herero en Nama tussen 1904 en 1908. Dat geld ging niet naar nabestaanden persoonlijk, maar naar gemeenschappelijke projecten. De term herstelbetalingen werd daarbij zorgvuldig vermeden om geen grond te geven aan dergelijke claims in andere landen.

Zunder had in Amsterdam willen promoveren op zijn studie van herstelbetalingen, maar de ‘westerse opvattingen’ van de hoogleraren verhinderden dat. Bij ‘veel grotere’ universiteiten in Brazilië en Zuid-Afrika was hij als doctor in spe welkom, maar: “Ik ben econoom, opgeleid om geld te verdienen.”

Als voorzitter van de Reparatiecommissie bepleit hij (een begin van) schadevergoeding in geld, mits niet op de manier waarop in 1975 de onafhankelijkheid van Suriname met 3,5 miljard gulden is afgekocht: ‘gebonden hulp’ die in Nederland besteed moest worden, onder Nederlands toezicht. “Het bedrag moet niet in de kluis gelegd worden, maar gestort worden in een fonds met een looptijd van minstens 25 jaar, beheerd door Surinaamse deskundigen die het geld beleggen, met een evaluatie van de resultaten om de vijf jaar.” Hij wil liever niet dat Nederland hiertoe door de rechter gedwongen moet worden, maar heeft voor de zekerheid al contact met professor Zegveld, de advocaat die Nederland in rechtszaken dwong tot het betalen van schadevergoeding voor het bloedbad van Rawagede.

Brandon vraagt zich af of je ‘historisch onrecht wel kunt rechtzetten met een soort financiële genoegdoening’. “De horizon moet zijn het uitbannen van systemisch racisme. En dan gaat het niet om opmerkingen die gemaakt worden uit vooroordeel, maar om diepgewortelde vormen van ongelijke behandeling, die structureel verbonden zijn met machtsrelaties. In het huidige discours wordt die ongelijkheid overwegend beschouwd binnen nationale grenzen, maar de ongelijkheid

tussen Nederland en Suriname, of tussen Europa en de voormalige koloniën, is daar geen onderdeel van. De grootste gevolgen van slavernij liggen in de totale verwoesting van samenlevingen waarin dit systeem werd geïntroduceerd, maar die valt buiten dit verhaal. Het gaat uiteindelijk om de wortels van het hedendaagse geglobaliseerde kapitalisme.”

“De welvaart van het mondiale Noorden kan worden herleid tot de uitbuiting van het mondiale Zuiden,” meent ook financieel geograaf en columnist Ewald Engelen (1973). “Eerst via het kolonialisme, waarin allerlei beheersingstechnieken voor mens en natuur voor het eerst werden geprobeerd om vervolgens via het fabriekssysteem verder te worden geperfectioneerd, en later via het neokolonialisme, waarin politieke afhankelijkheid is ingeruild voor financieel-economische afhankelijkheid: een systeem dat nog effectiever blijkt dan het brute kolonialisme dat het opvolgde.”

Overigens vraagt Engelen zich af ‘of het wij van Rutte wel terecht was’. “Namens wie sprak hij, namens wie zijn er excuses aangeboden? Namens de voormalige aandeelhouders en hun erfopvolgers van WIC en VOC? Of namens ons allen? En veegt het gebruik van het woordje wij niet opnieuw de klassentegenstellingen onder het tapijt?” Menige Nederlander zal aanvoeren dat zijn voorvaderen ploeterden op de Drentse hei en dus part noch deel hadden aan slavernij, waar anderen dan weer tegenin brengen dat het hoge huidige welvaartsniveau van de gemiddelde Nederlander wel degelijk mede aan het kolonialisme te danken is.

“De slavernij is afgeschaft in een toestand van diepe, diepe, diepe sociale en politieke ongelijkheid,” zegt Brandon, “en op de oude vormen van slavernij zijn meteen nieuwe vormen van ongelijkheid gebouwd. Uiteindelijk denk ik dat je die alleen kunt bestrijden door de gevolgen van dat onrecht in de wereld uit te bannen.” Dan kom je dus uit bij het streven naar meer gelijke economische verhoudingen in de wereld, dat al sinds de jaren zestig op de agenda staat.

Zunder heeft als linkse student die tijd nog meegemaakt en roept dan ook meteen: “Ja, dan zijn we zo duizend jaar verder! Sedertdien is de positie van arme landen er alleen maar slechter op geworden.”

Dus moet er volgens hem nu contant worden afgerekend.

Waar blijft het geschiedenisje van het signeren?

Boekpresentaties, signeersessies, ze zijn niet altijd een bron van vreugd. Argus-medewerkers hebben wisselende ervaringen.

Wat schrijvers eigenlijk doen als ze signeren is: zichtbaar en als het ware in de etalage datgene doen wat ze normaliter toch meer in het verborgene doen – schrijven. Wat ze schrijven is weliswaar niets anders dan hun eigen naam. Maar toch: de lezer ziet de hand van haar of zijn schrijver aan het werk. Aha, zo doet hij of zij dat dus! Vandaar misschien de licht religieuze aandacht waarmee lezers vanuit hun wachtrij toezien op de gebeurtenis. Wachtrijen trouwens die in de loop der jaren steeds meer geslonken zijn, net als de oplagen van de te signeren boeken zelf.

Begin nu niet, beste lezer, over schrijvers die in cafés zaten te werken. Sartre met dikke sigaret en pen. Of over de meer eigentijdse types met laptop en een *latte*. Ja, die zie je schrijven, natuurlijk. Maar de bloei van het signeren, schat ik in, ligt ver achter ons. In de jaren vijftig en zestig zaten auteurs tijdens de Boekenweek in alle Bijenkorfvestigingen op een lange rij naast elkaar, wel tien of vijftien. Nou ja, genoeg over het mooie verleden dat nooit weerom zal komen.

Hoe oud zou het signeren zijn? Het lijkt me een geschiedenisje dat nog niet geschreven is. In de negentiende eeuw vonden er grootse tournees plaats van de beroemdheden onder de schrijvers. Ze lazen voor in theaters. Dickens, Andersen, Toergenjev, Couperus. Het ging om hun voordracht en hun stem. Of ze daarbij signeerden betwijfel ik, maar ik laat me graag op de vingers tikken.

Het mooiste signeren dat ik, in de hoedanigheid van redacteur, heb bijgewoond, was dat van Joseph Brodsky in de Amsterdamse Athenaeum-Boekhandel. Hij haalde een streep door zijn – immers in het Latijnse alfabet gedrukte – beide namen op de titelpagina en herschreef ze in cyrilisch schrift. Hij vertaalde zichzelf terug, om zo te zeggen. Toen zijn vulpen al doende leegraakte, had ik het genoegen hem de mijne aan te bieden.

Een toch enigszins preciaire zaak, eveneens in de rol van redacteur, was het vragen om een signatuur. Toen ik bij De Bezige Bij werkte, heb ik dat een doodenkele keer gedaan. Waarbij ik een zekere schroom diende te overwinnen. Nu heb ik – de lezer dient dat in dit verband toch wel te weten – zelf een beetje de hand gehad in een door mij bewonderde bundel essays van Jacq Vogelaar, *Terugschrijven*. Die hand

van mij gold zowel de samenstelling (wat wel, wat niet?) als de meanderende zinnen als vooral ook de spelling. Jacq zei zijn radicale spelling op mijn verzoek (en tot mijn grote vreugde) vaarwel. Hij kwam me trouwens in al mijn bemoeienissen royaal tegemoet. Maar toen ik hem vroeg om een exemplaar voor mij te signeren, kon hij het niet laten. Hij schreef erin: ‘Maar dit is toch ook een beetje jouw boek?’

NICOLAAS MATSIER

Prima

Lachend staan we samen achter de microfoon, een dierbare vriendin en ik. Zojuist heb ik haar nieuwe boek gepresenteerd. Het ziet er allemaal heel vrolijk uit op de foto. Niets herinnert aan de pijnlijke voorgeschiedenis.

Het boek ging over de grote mentale sprong, door haar ‘een jump’ genoemd, die zij moest gaan maken nu ze zeventig werd. Bijna dagelijks was ik telefonisch op de hoogte gehouden van haar voorreringen. Er zouden openhartige en opzienbarende zaken aan de orde komen over het ouder worden. Al in een vroeg stadium van het schrijfproces had ze me gevraagd of ik het boek te zijner tijd wilde presenteren. Uiteraard wilde ik dat, zoiets doe je maar al te graag voor een goede vriendin.

Eindelijk was het zo ver en ik kreeg een exemplaar ter voorbereiding op mijn speech.

En toen werd het pijnlijk. Ik vond het erg tegenvallen. Het was weliswaar soepel en meeslepend geschreven, maar inhoudelijk bleef het aan de oppervlakte. Er was geen sprake van verrassende vondsten of vernieuwende inzichten. Omdat we elkaar vrijwel dagelijks aan de telefoon hadden, werd na verloop van enige tijd wel een oordeel van mij verwacht. Wat moest ik zeggen? De waarheid, althans mijn waarheid?

Op een gegeven moment vroeg mijn vriendin zelf maar eens wat ik van haar boek vond. “Ik kan niet naast je staan bij de presentatie als je me nu niet vertelt hoe je het vindt, dat ben je als goede vriendin aan me verplicht.” Ik zei dat het boek las als een trein. “Fijn om te horen,” zei ze, “en verder?” Ik weet niet meer wat ik daarna nog aan lofuitingen heb bedacht, wél weet ik dat ik de woorden ‘ik vind het een prima boek’ niet over mijn lippen kon krijgen, opgevoed als ik ben in het spreken van de waarheid.

In de rij bij een signeersessie in de Rotterdamse boekhandel Donner.

Nu – de vriendin is alweer tien jaar geleden overleden – denk ik: hoe erg was het nou helemaal geweest als ik toen gelogen had?

CISCA DRESSELHUYTS

Eieren

In 2011 verscheen bij Fischer Verlag in Frankfurt de Duitse vertaling van mijn open brief aan paus Benedictus XVI, onder de titel *Lieber Joseph Ratzinger. Offener Brief an Benedikt XVI, Marketingmanager Gottes*. Daarin beklag ik me onder meer over de domme manier waarop de paus de Koran en de moslimgemeenschap in de hoek zette. Moslims zouden gehersenspoeld zijn en een intolerant geloof vertegenwoordigen. Terwijl fundamentele katholieken, waartoe Benedictus behoorde, zelf niets anders doen dan manipuleren, hersenspoelen en op allerlei wijzen macht misbruiken. Ik stel hem de retorische vraag welke God volgens hem witer wast, de zijne of die andere twee pretendenden, Javeh en Allah. En hij moest maar eens naar Patagonië reizen om aan de hand van Darwin te ontdekken waarom de evolutieleer het wint van het scheppingsverhaal.

Uitgever Fischer leek het een goed idee als ik op de Buchmesse in Frankfurt kwam signeren, nadat

ik eerst een inleiding had gegeven. Het zaaltje was redelijk gevuld, met op de eerste rij een opvallend setje dames in donkere jurken en met een mandje op schoot.

Ik begon enkele passages uit mijn boek voor te lezen en wilde juist uitleggen dat ik zelf door Jezufeten en Dominicanen was ‘bewerkt’ (nee, alleen spiritueel), toen de mandjes opengingen en er rauwe eieren uit werden gehaald, die fanatiek naar mijn hoofd werden gegooid. Bukken geblazen. De dames bleken lid te zijn van een roomse leesclub en pal achter hun paus te staan. Onnodig te vermelden dat van signeren niets is gekomen. Ik ben toen maar, enigszins besmeurd, naar Cees Nooteboom gaan luisteren.

Uitgever in alle staten, niet vanwege mijn benarde positie, maar vanwege de boete die hij zou moeten betalen wegens verregaande bevuiling van het zaaltje. Hij was wel opgelucht dat het incident de krant niet had gehaald, want dat was niet goed voor zijn reputatie geweest.

MARK BLAISSE

Willem

Er was eens een dichter, vond hij zelf. Op zekere dag bereikte hem het verzoek om in de bibliotheek van Vlaardingen

’s avonds uit eigen werk te komen voorlezen. Omdat hij graag op tijd was, kwam hij daar laat in de middag per trein aan. Eerst ging hij in een restaurant wat eten. Het biefstukje viel hem niet tegen. Vervolgens begaf hij zich naar de bibliotheek, een modernistische aanfluiting van ideeën over vernieuwing van een historische binnenstad. Tot onverwachte streling van zijn ijdelheid zag hij achter de glazen toegangsdeur een kleine affiche met een afbeelding van hemzelf. Nou, nou, dacht hij.

Binnen viel hem als eerste een ronde tafel op waaraan een drietal dames van tussen de dertig en de veertig zat. Die leken duidelijk voor zijn optreden te zijn gekomen. Hij knikte hen vriendelijk toe en even later verscheen een bebrilde kale vijftiger, die de vertegenwoordiger van de bibliotheek bleek te zijn. Hij maakte kennis en werd naar een zaaltje gebracht waar de lezing zou plaatsvinden. Bij terugkomst zaten de dames er nog steeds, maar er was niemand bij gekomen.

Op dat moment ging de telefoon van de middelste dame. Die nam op om na een kort gesprek te zeggen: “Ik moet naar huis, Willem is ziek.” “Maar wij zijn met één auto!” reageerden de vriendinnen licht panisch. Enig overleg verder pakten ze gedrieën hun jassen en

verlieten, ongemakkelijk kijkend, het pand.

Daarmee bleken de liefhebbers op te zijn. Zelfs de bibliotheek-medewerker kon daar niets aan veranderen. Die tekende na een half uur wachten het subsidieformulier, waarop de dichter, vijfhonderd gulden rijker en voorzien van een fles schelvispekel, terug naar het station ging.

JAN BOERSTOEL

Zondagsdichters

In 1975 organiseerde literair café De Engelbewaarder in samenwerking met *Het Parool* het Zondagsdichtersfestival.

Daaraan verbonden was een dichtwedstrijd, thema: Amsterdam. Ik was nog niet zo lang daarvoor begonnen met dichten en wilde wel meedoen. Nu had ik niets specifiek over Amsterdam geschreven, maar daar wist ik een mouw aan te passen: Ik zette de titel *Vondelpark* boven mijn inzending.

Maar liefst achthonderd dichters deden mee, gelukkig behoorde ik tot de 75 uitverkorenen die in de bundel *Zondagsdichters over Amsterdam* terechtkwamen. Ik vond het leuk, niet in de laatste plaats omdat Simon Carmiggelt, die ik bewonderde, in de jury had

gezet, naast Jan Kal, Guus Luijters, Adriaan Morriën en Guus Vleugels.

De presentatie van de bundel verliep in etappes, gepresenteerd door Carel Alphenaar, in een prachtige spiegelglans op het Museumplein, waarbij elke avond geselecteerden hun gedicht voorlezen.

Bijzonder was dat Jan Kal voor iedereen in het presentexemplaar een op de achternaam rijmende opdracht had geschreven. ‘G. van der Heijden/ zal je wel leiden!’ was er zo eentje. Helaas ben ik het boekje kwijtgeraakt, maar voor mij was het iets als: ‘In het Vondelpark zit Ko van Geemert,/ waar hij met zijn vrouwtje schemert.’

Hij had er zichtbaar moeite mee gehad, ik was er blij mee, maar nadien heb ik hem er nog wel eens mee geplaagd.

KO VAN GEEMERT

Monus

Tegen alle verwachting in kreeg Martin postuum nog een zusje. Ik was dol op de kleine Marjo (heel recent drong pas tot me door hoe de namen Martin en Marjo met elkaar verbonden zijn), en het aardige was dat mijn moeder, die met tante Corrie maar net door één deur kon,

dol op haar was. ‘Pugeltje’ werd ze genoemd. Toen we vlak voor mijn zestiende verjaardag verhuisden, kreeg Marjo mijn kinderboeken.

Marjo kwam wel eens bij mijn moeder op bezoek, maar ik heb haar in die tijd nog maar één keer gezien, dat was toen ik als 21-jarige met een door drank en ondervoeding veroorzaakte hepatitis op mijn kamer in quarantaine lag. Maar toen ik in 2012 in een boekwinkel in Heemstede een voordracht had gegeven over mijn enkele maanden eerder verschenen *In Memoriam*, stond tijdens de signeersessie na afloop een vrouw tegenover me die op mijn vraag voor wie ik het moest signeren, antwoordde: “Voor Marjo Cramm.”

Enkele weken na onze hereniging kreeg ik mijn kinderboeken van haar terug, *Het Slot op Den Hoef*, *Het beleg van Haarlem* en mijn exemplaar van *Monus de man van de maan*, het meesterwerk van A.D. Hildebrand. In *Monus*, dat in 1952 verscheen, zat een formulier waarmee je bij het Hayden Planetarium in New York een ‘Interplanetary Tour Reservation’ kon boeken voor een reis naar Maan, Mars, Jupiter en/of Saturnus.

Ik heb het formulier indertijd uitgeknipt en ingevuld, maar aangezien het nog in het boek zit, zal ik het niet verstuurd hebben. Toch bang dat ik over een tijdje plotseling naar de maan zou moeten.

GUUS LUIJTERS

Opdracht

Toen mijn vriendin Trude de Jong, kinderboekenschrijfster, de presentexemplaren van haar eerst gepubliceerde boek onder vrienden uitdeelde, vroeg een van hen: “Wil je in mijn exemplaar een opdracht schrijven?”

Help, dacht Trude. Ik ben nu een erkend schrijfster, er wordt veel van mij verwacht. “Mag ik daar even over nadenken, Paul? Dan neem ik jouw exemplaar weer mee naar huis en krijg je het morgen terug.”

Thuisgekomen pakte ze pen en kladblok – het was nog in het papieren tijdperk – en begon te schrijven: ‘Voor Paul, die zo’n goede vr...’ jasses nee en veel te lang. ‘Om onze vriendschap luister bij te...’ hoe kom ik erbij? ‘Als blijk van...’ alsof hij met pensioen moet. ‘Voor hem die mij altijd zo...’ altijd wat?

Na uren tobben vond ze een perfecte formulering die alles dekte en geen woord te veel bevatte: ‘Voor Paul, van Trude.’

MONICA METZ

FOTO ANP / BAS CZERWINSKI

In de rubriek Achterwaarts! (de naam is ontleend aan de memoires van journalist Max Nord) kijken bekende en minder bekende mensen terug op episodes uit hun leven.

Er is hoop

door IVO DE WIJS

Tony Cole is een avontuurlijke Engelsman met een lange baard. In de jaren zeventig begon hij met zijn vrouw Lotty per boot aan een reis rond de wereld. Die reis werd afgebroken toen Lotty in verwachting bleek te zijn. Het stel koerste naar Amsterdam om te profiteren van onze vermaarde gezondheidszorg.

Vervolgens bleef het echtpaar in Nederland hangen, opdat hun zoon Jake zou kunnen profiteren van ons eminente schoolsysteem. De wereldreis werd pas na 25 jaar vervolgd; Lotty en Tony wonen anno 2023 in Australië.

Bijna vier decennia woonde ik aan een haventje in Amsterdam-Noord waar de Coles met hun boot mijn overburen waren. We werden vrienden. Ik hielp Tony af en toe bij het opstellen van Nederlandse brieven en folders en in ruil verzichtte hij opknapbeurten aan mijn huis en mijn collectie gipsen heiligenbeelden. Eigenlijk was Tony namelijk modelbouwer. Met zijn handen kon hij alles. Voor het Theater Instituut Nederland maakte hij een schaalmodel van de zeventiende-eeuwse schouwburg van Jacob van Campen (waar zou het

De Russische motor met zijspan volgens het bouwpakket.

bouwsel gebleven zijn?) en voor het (inmiddels min of meer opgeheven) Spaarpottenmuseum wist hij een aantal antieke mechanische spaarpotten te reanimeren. Tony was buitengewoon vaardig met allerlei materialen en geen zee ging hem te hoog. Hoewel...

Op een buitenissig moment bestelde Tony in de USSR het bouwpakket van een Russische motor met zijspan. Geen schaalmodel,

nee, een echt, groot, groen voertuig van het Rode Leger, met knalpot. Het duurde even, maar na enige tijd wist het bouwpakket Amsterdam-Noord te bereiken. Tony liet de Russische handleiding vertalen en ging aan het werk.

Al gauw gutste het zweet van zijn gezicht, want er rustte geen zegen op de klus. Vrijwel dagelijks klaagde mijn overbuurman zijn nood: de Russische moeren pasten

niet op de Russische schroeven, de spatborden ontbraken, de banden klemden niet om de velgen, de bougies vonkten niet, enzovoort. De handigste man die ik kende slaagde er niet om uit de Sovjet-dooos een rijdende motor met zijspan te assembleren. De inhoud van het bouwpakket was een warwinkel.

Tony bleef hoopvol sleutelen en lassen, maar kreeg het kreng niet in elkaar. Na twee maanden gaf hij zijn plannen op en bracht hij de complete Russische ijzerwarenklont naar een schroot-handelaar.

“Toch heb ik een belangrijke les geleerd van mijn motor-met-zijspan-avontuur,” zei hij achteraf filosofisch. “Wat bedoel je, Tony?” vroeg ik. Tony haalde zijn vingers door zijn baard, schudde het hoofd en sprak: “Ivo, de Russen komen NOOIT!”

Ivo de Wijs (1945) is neerlandicus, cabaretier, liedjesschrijver en radiomaker.

Geen buikdansen voor Aletta Jacobs

door CISCA DRESSELHUIJS

Buikdansen op het werk en een directrice die zich slechts gekleed in beha en string op de werkvloer vertoont, ik wist niet wat ik las toen ik onlangs in de *Volkskrant* een nieuw geval van grensoverschrijdend gedrag beschreven zag. Ditmaal ging het over het oerdegelijke vrouwenarchief Atria in Amsterdam.

Directrice Kaouthar Darmoni (54), die inmiddels is ontslagen, wordt ervan beschuldigd daar jarenlang een zeer ongewenst bewind te hebben gevoerd. Het bedrijfsrecherchebureau Hoffmann deed een onderzoek naar haar optreden.

Jaren geleden zat ik in het bestuur van dit instituut, dat toen nog het Internationaal Informatiecentrum en Archief voor de Vrouwenbeweging (IIAV) heette, maar door iedereen kortweg het Vrouwenarchief werd genoemd. Het was in 1935 opgericht door drie voorvrouwen uit de eerste feministische golf: Rosa Manus, Johanna Naber en Willemijn Posthumus-van der

Goot, wier dochter Claire in de jaren negentig de gedreven en enthousiaste bibliothecaris van deze instelling was.

Het was in die tijd een sport om na te gaan hoeveel handdrukken je verwijderd was van wereldberoemde mensen. Zo ontdekte ik dat ik maar één handdruk verwijderd was van de grote Aletta Jacobs, toen ik Willemijn Posthumus, de eerste gepromoveerde vrouwelijke

Aletta's paspoort was eindelijk terug waar het hoorde: in het Vrouwenarchief

econoom van Nederland en een vriendin van Aletta, interviewde op haar 83ste.

Ik zat in het bestuur van het Vrouwenarchief met vrouwen die allemaal afkomstig waren uit gemanciperde kringen of de bibliotheekwereld. Wij hielden ons vooral bezig met de behuizing van

het archief, dat steeds weer uit z'n voegen dreigde te barsten in te krappe of te gammele gebouwen. Ook wonden we ons erover op of we genoeg deden om het archief van Aletta Jacobs, of wat daar nog van over was, op een nette manier te onderhouden of terug te krijgen uit het buitenland.

Toen ik daar in de jaren negentig mijn bestuurswerk begon, zei ik heel enthousiast tegen mijn *Opzij*-collega's dat ik nu medeverantwoordelijk was voor een goed beheer van de corsetten en hoeden van Aletta. Maar dat was zwaar overdreven, zulke spannende zaken waren er helaas niet.

Er was sowieso weinig meer van deze feministische voorvrouw, want de Sicherheitsdienst had in het begin van de oorlog het hele archief leeggeroofd en de inhoud overgebracht naar het *Frauenamt* in Berlijn, vanwaar het na de bevrijding door de Russen naar Moskou was verhuisd. Bij toeval ontdekte *NRC*-correspondent Marc Jansen het daar. Er gingen vele jaren van diplomatieke onderhandelingen overheen voordat de ge-

roofde zaken, waaronder een deel van het persoonlijke archief van Aletta Jacobs, terugkwamen naar Nederland.

In mei 2003 was het zo ver. Zeer verheugd zeiden we toen tegen elkaar dat Aletta's paspoort eindelijk terug was waar het hoorde: in het Vrouwenarchief. Dat in datzelfde archief vele jaren later gedwongen gebuikdanst zou worden, zwaar tegen de zin van de medewerkers: wie had dat kunnen vermoeden? Aletta Jacobs, die op veel gebieden haar tijd ver vooruit was (zo leefde ze ongetrouwd samen, was ze voorstander van anticonceptie en liet ze zich cremieren) vast en zeker niet. Want als ze één ding niet was, was het frivol.

Cisca Dresselhuys (1943) is journalist en was hoofd-redacteur van het feministische maandblad *Opzij*.

Bang in het donker

door MONICA METZ

Onder onze klasgenootjes waren kinderen die op hun kamertje een lampje hadden dat 's nachts aan mocht blijven. Anderen mochten de deur van hun kamertje op een kier zetten. Ons was voorgehouden dat lampjes en kieren verwerpelijke kinderachtig waren. Alsof je bang was in het donker!

Op mijn verjaardag kreeg ik van moeders hulp Rita en haar man John een schemerlampje cadeau. “Een nacht-lampje voor bij je bed.” Meenden zij dat? Betekende dat dat je bang mocht zijn in het donker? Dan hadden hun eigen kinderen waarschijnlijk ook lampjes. Ik keek hen aan. Ze knikten, een en al vriendelijkheid.

Maar konden zij wel, tegen de regels van mijn ouders in, bepalen dat ik een lampje bij mijn bed mocht? Wie was er dan de baas in huis? Vragend keek ik mijn moeder aan. Die keek neutraal, maar protesteerde niet.

Ik draaide het lampje in mijn handen rond: een met bloemetjes beschilderd porse-

leinen voetje en een strak geplooid kapje van glanzend roze stof, afgezet met kant. Ik liep naar een stopcontact. Het brandde echt. Dit was het mooiste cadeau van mijn leven, maar dat mocht ik niet zeggen, want het mooiste cadeau kreeg je altijd van je ouders. “Volgens mij,” zei Rita, “past het precies op de vensterbank bij je hoofdeinde, in het stopcontact boven de plint. En als het snoer toch te kort is, maakt John het wat langer, hè John?” Haar man knikte. Vanuit mijn ooghoeken keek ik naar moeders reactie. Die knikte mee. Er kwam een kilometers diepe zucht uit mijn mond.

Al afstoffend had Rita dus de breedte van mijn vensterbank geschat en de afstand tot het stopcontact dat zij voor de stofzuiger gebruikte. Ik was ondersteboven van zo veel aandacht en vriendelijkheid en voelde me gegeneerd tegenover mijn moeder. Op de trap namen mijn zus en ik drie treden tegelijk naar mijn kamertje. Het snoer was lang genoeg.

's Avonds onder de dekens, te overweldigd om in

slaap te vallen, lag ik te kijken hoe het lampje mijn kamertje omtoverde tot een gezellig huisje waarin mijn meubeltjes, plantjes en alle kleuren zichtbaar bleven.

Door de muur heen hoorde ik mijn zus haar eigen kamertje uit sluipen. Wij mochten alleen uit bed voor de wc. Op haar tenen kwam ze binnen, ging op mijn bed zitten, aaide uiterst teder met een vinger het roze kapje en zei: “Het geeft niet alleen licht, maar ook warmte. Als je hier binnenkomt, voelt het alsof je een elektrisch kacheltje hebt aanstaan.” Ze strekte beide handen vlak boven het kapje.

Ik kreeg medelijden met haar. “Misschien krijg jij er ook een voor je verjaardag.” Ze keek mistroostig, sloeg haar armen om zich heen alsof ze het koud had. “Ik ben pas jarig geweest.”

Monica Metz (1941) was juf en publiceerde diverse bundels.

Anton Koolhaas

door ALLARD VAN LENTHE

In mijn Amsterdamse jaren woonde ik naast Anton Koolhaas, de schrijver van dierenromans en recensent van dansvoorstellingen in *Vrij Nederland*. Ik was nieuwsgierig naar de schrijver, maar wanneer ik hem op straat aansprak, bleek hij daar niet op gesteld te zijn.

Zijn vrouw mocht mij wel. Bij haar belde ik wel eens aan voor een praatje. Alleen tussen kerst en oud & nieuw niet. In die periode hing bij Koolhaas een kaartje op de deur: ‘Niet bellen! Niet thuis tot januari.’

In het nieuwe jaar vroeg ik mevrouw Koolhaas hoe ze het had gehad op vakantie. “We waren er wel,” zei ze, “maar we hielden de deur dicht! Mijn man schrijft tussen kerst en oud & nieuw zijn nieuwe boek. De rest van het jaar bedenkt hij het. Hij legt het vast in zijn hoofd, met zinnen, komma's, punten en al. De laatste week van het jaar sluit hij zich op en gaat hij ervoor zitten.”

“Hij schrijft op een typemachine en doet pleisters over zijn vingers, omdat hij anders door het urenlange typen wondjes krijgt. Hij heeft het boek het hele jaar in zijn hoofd, tussen kerst en oud & nieuw komt het eruit. Er zit geen fout in. Er is geen eer aan te behalen, zegt de corrector van de uitgeverij.”

Allard van Lenthe (1944) is theatermaker en cultureel werker in Deventer.

Tegen de wind in

door JANHUIB BLANS

Ik likte zijn as van mijn bril. De man was dood, maar ik kon er niet toe komen mijn bril schoon te poetsen. Hij verdiende beter. Aldyn McKean (1948-1994), New Yorker, acteur en zanger, was een vooraanstaande aids-activist geweest. Als lid van Act Up had hij bezoekers van de negende Internationale Aidsconferentie in Berlijn duidelijk gemaakt waar het bij de aids-crisis om draait. Hij riep op tot ‘Break down the wall’, à la Ronald Reagan. Maar hij bedoelde de muur tussen mensen met en zonder hiv, binnen en buiten risicogroepen, met en zonder deugdelijke gezondheidsverzekering.

Kort voor de tiende aidsconferentie in 1994 in Yokohama was McKean overleden en was zijn lichaam gecremeerd. Zijn vriend, ook lid van Act Up, had zijn as meegenomen naar Yokohama, waar McKean ook naartoe had willen gaan. Op een zinderend heet plein, tussen torenhoge gebouwen, herdachten aidsactivisten hem, geschaard rondom de urn met zijn as. Er waren toespraken, bloemen, Japanse belletjes die zacht in de wind klingelden en kaarsen. De bijeenkomst had extra betekenis voor de leden van de Japanse tegenhanger van Act Up. Pas kort tevoren hadden ze van de Japanse media enige aandacht gekregen, na jaren van doodzwijgen. McKean was een voorbeeld voor hen.

Het was een ontoeroende gebeurtenis. McKean's vriend vertelde ons over Aldyns laatste dagen. Een felle Japanse jongen in een sexy

Aldyn McKean

FOTO TWITTER

spijkerbroek vertaalde. Hij was de eerste die zich niet goed kon houden. Maar ook wij, een kleine groep aidsconferentiehabitues (wetenschappers, activisten en wetenschapsjournalisten) hielden het niet droog. Cameramensen maakten zich op voor hun achterwaartse tocht van het plein naar de haven van Yokohama, waar de as van McKean zou worden verstrooid.

Wij liepen plechtig voorwaarts. Het geluid van de belletjes, die onder het publiek waren ver-

spreid, kaatste tegen de betonnen wanden. Bij het water hielden we stil. Ik stond een beetje links van de groep, tegen de wind in, zoals ik zou ontdekken. Plots ontstond er beroering onder de tv-ploegen. Een cameraman van een van de Japanse stations gronde en riep iets. Een andere cameraman viel, na een zetje, bijna in de haven. De competitie tussen de zendgemachtigden is fel in Japan. McKean's vriend bracht de urn omhoog om de as eruit te laten stromen. De eerste cameraman blokkeerde opeens het uitzicht van een concurrent. Meer geschreeuw. Een jongen uit New York begon de tv-ploegen met zijn bos roze bloemen te meppen. Het geklingel van de belletjes had niets plechtigs meer. Het was slapstick geworden.

Uiteindelijk werd de as uitgestort en de camera's volgden de wolk. De meeste as belandde in zee. Maar een deel vermengde zich met het vocht in mijn ogen. Ik had me nog nooit zo dicht bij McKean gevoeld. Terwijl de tv-ploegen zich terugtrokken, gooide de jongen zijn bloemen theatraal in het water. “*Aldyn would have loved every minute of this,*” hoorde ik hem zeggen.

Janhuib Blans (1946) is journalist en sociaal pedagoog.

Alleen empathie kan een oorlog uitstellen

Hij werkte als woordvoerder voor de voormalige premier van België, Guy Verhofstadt, reisde namens de liberale fractie in het Europees Parlement naar crisisgebieden in het Midden-Oosten en deed onderzoek naar Arabische filosofen. Onlangs verscheen van zijn hand *Waarom dit niet de laatste oorlog is. Over de psychologie van internationale conflicten*. Een gesprek met Koert Debeuf, hoogleraar Midden-Oostenstudies aan de VUB in Brussel en onderzoeker aan Oxford University.

door MARK BLAISSE

De ondertitel van uw boek verwijst naar de psychologie van oorlog. Uw vader was psycholoog, heeft u die invalshoek van hem overgenomen?

“Van jongs af aan ging het aan de keukentafel over patiënten en hun zorgen, anoniem natuurlijk vanwege de medische zwijgplicht, maar niet over de psychologie van crises. Toen ik als historicus naar de oorzaak van de meeste oorlogen ging kijken, kwam ik erachter dat veel mensen denken dat materiële omstandigheden zoals armoede, honger en werkloosheid de oorzaken zijn van oorlog. ‘It’s the economy, stupid,’ zei Bill Clinton in 1992, maar dat is helemaal niet waar. Oorlog is eerder het gevolg van traumatische ervaringen, van diepliggende frustratie, ressentiment, wraakgevoelens, langdurige miskennen, identiteitscrisis en verloren status. Leg al deze begrippen naast het Rusland van Poetin, het Syrië van Assad, het Afghanistan onder de Taliban, en je begrijpt het meteen. Dat geldt ook voor voormalig Joegoslavië, waar frustratie over en weer steeds weer opspeelt. Of, langer geleden, bijvoorbeeld hoe het Verdrag van Versailles, dat Duitsland diep vernederde, Hitler en de Tweede Wereldoorlog voortbracht.”

U heeft in Syrië en op het Tahirplein in Caïro uw leven gewaagd omdat u persoonlijk wilde beleven hoe het in crisisgebieden toegaat, terwijl u geen journalist was...

“In Brussel dacht men dat de Arabische Lente het gevolg was van de hoge broodprijzen of gebrek aan drinkwater. Ik wilde zelf poolshoogte nemen, omdat ik eigen waarnemingen verkies boven mediaberichten. Ter plekke in Caïro en Damascus hoorde ik niets over economische oorzaken. Brood bleek opportunistisch aan de propaganda te zijn toegevoegd om zoveel mogelijk Egyptenaren tegen president Mohammed Morsi op te zetten. In Egypte ging het in werkelijkheid om politiegeweld en het inperken van vrijheden. De Moslimbroeders onder Morsi gedroegen zich in de ogen van veel Egyptenaren veel te autoritair. Het land bleek totaal gepolariseerd. Na het afzetten van Morsi vond de slachting van om en nabij duizend Moslimbroeders plaats, uit pure haat. Weldenkende en goed opgeleide vrienden werden ineens fanaat en moorddadig. Ze waren bang ge-

Koert Debeuf

FOTO VUB

maakt en konden zich nu bruut afreageren. Daar ben ik van geschrokken. In Syrië heb ik in oorlogsgebied rondgelopen, de gevaarlijkste maar leerzaamste periode uit mijn leven. Ook daar ging het om vrijheid en niet om materie.”

U heeft het over ons depressieve tijdperk en voorspelt het einde van het optimisme en van de globalisering, misschien zelfs het einde van de democratie.

“Ja, de wereld zit in een neerwaartse spiraal. De taal en de posities verharden, op de sociale media, in talkshows, op de radio. Autoritaire stemmen krijgen de overhand. Buitensluiten van ‘de ander’, protectionisme, afname van de wereldhandel, China dat de deuren sluit en zo kan ik nog wel even doorgaan. Er is sprake van stammenoorlogen, van de-globalisering, van ieder voor zich. De dialoog in de samenleving is stilgevallen. Het cement verdwijnt, waardoor maatschappijen los zand worden. Hoe harder we tegen elkaar zijn, hoe gefragmenteerder en extremer het politieke landschap wordt. Je kunt vanuit historisch perspectief natuurlijk ook zeggen dat na orde altijd een periode van chaos komt en dat daarna de orde weer wordt hersteld. We moeten proberen niet fatalistisch te zijn en de neerwaartse spiraal op z’n minst vertragen.”

Waar begin je?

“Mijn opdracht aan de universiteit is Arabische geschiedenis onder de aandacht brengen. Kennis hebben over andere culturen is de basis voor saamhorigheid. Er is grote interesse bij de studenten, maar nauwelijks aanbod. De docenten zijn er niet op voorbereid. Sinds de achttiende eeuw is het onderzoek in het Westen

gericht op Europa en dat is nog steeds het geval. We zijn nog steeds eurocentrisch, ondanks het bestaan van de *global village*.

We moeten nadenken over hoe we de wereld opnieuw kunnen globaliseren, nieuwe verbindingen kunnen maken. Er is een dringende noodzaak aan meer kennis, meer voorzichtigheid in onze analyses, minder oordelen en veroordelen en meer empathie. Als het Westen verloren bondgenoten wil terugwinnen zal het meer moeten luisteren en minder spreken.”

U heeft een woord uitgevonden, Westplaining, wat bedoelt u daarmee?

“Toen ik voor Guy Verhofstadt werkte, heb ik meer dan eens mee-gemaakt hoe Amerikaanse en Europese politici de islam aan Arabieren gingen uitleggen, of de Chinese geschiedenis aan Chinezen. Dat was geen uitleggen, *explainen*, maar een mening opleggen. Met dat vingertje. Wat een arrogantie.”

Is er voor onze kinderen nog hoop op een betere wereld?

“De voornaamste reden tot optimisme is de manier waarop de wereld de klimaatopwarming aanpakt. Jongeren gaan overal de straat op om de politiek onder druk te zetten. Globale samenwerking is dus wél mogelijk. De hamvraag is: hoe kunnen we de tribalisering een halt toeroepen? Ik denk dat we dat kunnen door het centrum te versterken, niet de extremen. Deradicaliseer, depolariseer, geef geen aandacht aan roepers. Denk niet aan alleen aan jezelf maar aan het algemeen belang. Of duidelijker: versterk de oplossing, niet het probleem. In België en Nederland is het politieke centrum versnipperd. Het gevolg is dat beide landen wereldrecords halen met de langste regeringsformaties, samen met Cambodja en Noord-Ierland. Dat is dramatisch voor ons democratisch imago. Het opent het speelveld voor tribalisering en dus voor meer radicale partijen.”

Heeft Europa nog een kans?

“Tja. We moeten in de eerste plaats goede ideeën ontwikkelen, zoals in de jaren 1944, ’45 en ’46, toen Hannah Arendt, Isaiah Berlin, Karl Popper met revolutionaire gedachten kwamen over de manier waarop het Westen na de oorlog uit de as moest herrijzen. Ook vandaag moeten we ons voorbereiden op de nieuwe wereldorde. Gaan we ons defensief opstellen, muren opbouwen of openstaan. Durven we echt te globaliseren, maar anders dan tot nu toe. Met meer nieuwsgierigheid de middelpuntvliedende kracht omzetten in een middelpuntzoekende kracht. Niet alleen het politieke, maar ook het morele centrum bijeenbrengen.”

Demonstranten in Bratislava veroordele n de moord op twee leden van de lhbti+-gemeenschap.

FOTO ANP / EPA / JAKUB GAVLAK

Een moord in Bratislava

door MICHIËL BICKER CAARTEN

Het trottoir voor de bar Teplaren in de Slowaakse hoofdstad Bratislava is smal en biedt geen ruimte voor een terras. Daarom heeft de eigenaar twee bankjes langs de pui gezet. De twee jonge mannen die op 12 oktober werden vermoord, zaten daar limonade te drinken. Een serveerster die met hen in gesprek was werd ook geraakt, maar overleefde.

De dader was een verwarde negentienjarige jongen die na zijn daad naar huis ging, ruzie met zijn ouders maakte, een ander pistool pakte en weer vertrok. Hij publiceerde nog een paar keer op 4Chan en Twitter en benam zich later die nacht het leven. Eerder had hij een epistel van 64 pagina’s op zijn Facebookpagina gezet vol haat tegen homo’s, joden en buitenlanders. Het pistool had hij gejat van zijn vader. De Slowaakse kranten hebben dezelfde gewoonte als de Nederlandse om verdachten te identificeren met voornaam en een initiaal van de achternaam. ‘Juraj K. is de zoon van de zakenman Juraj Krajcik,’ schreef de *SME Spectator* enkele dagen later. ‘Die stond op de kandidatenlijst van de partij Vlast voor de parlementsverkiezingen in 2020. Vlast is opgericht door oud-rechter en Kremlin-supporter Stefan Harabin. (...) Die heeft herhaaldelijk Oekraïners die hun land verdigen nazi’s genoemd.’

Aanslagen op gays en andere lhbti+-mensen komen overal voor. Een paar weken later schoot een man in Colorado City vijf bezoekers van een gaybar dood. Het is nog niet zo lang geleden dat in Nederland ‘potenrammen’ een populaire vrijetijdsbesteding was. Interessanter is dus om te kijken hoe de samenleving reageerde.

President Zuzana Caputova begaf zich dezelfde dag nog naar de Zamockastraat aan de voet van de burch van Bratislava, waar de bar is gevestigd. “Woorden kunnen ook wapens zijn,” zei ze. “De haat van deze mensen wordt al een hele tijd aangewakkerd door stupide en onverantwoordelijke uitspraken van politici.” De dag na de moord zou het parlement praten over het erkennen van ongehuwd samenwonende partners, lhbti+, hetero of wat dan ook. Een wetsvoorstel zou het mogelijk maken samen een huis te kopen, aanspraak te maken op pensioen of erfenis, dat soort dingen. Weggestemd, 83 tegen 50. “Ik wilde het huwelijk als een verbond tussen man en vrouw be-

schermen,” was het argument van een van de tegenstemmers.

Een vriend van ons heeft een zoon die gay is. “Dit rotland,” zei hij in tranen. “Ik kan mijn eigen kinderen niet eens meer aanraden hier te komen wonen.” Zijn zoon, die inmiddels in Lissabon woont, is de lieveling van grootmama, maar zijn seksuele geaardheid werd nooit besproken. “Ik wist wel dat hij anders was,” zou oma hebben gezegd, “maar ik wilde het nooit zeggen omdat ik hem niet in verlegenheid wilde brengen.” Twee dagen na de moord was er wel een protestdemonstratie door Bratislava, waaraan 15.000 tot 20.000 mensen deelnamen. Best veel voor een stad met 500.000 inwoners.

Slowakije is een merendeels katholiek land, in tegenstelling tot Tsjechië, dat overwegend protestants is. De katholieke kerk was in de periode dat het land werd geregeerd door de communisten de enige ‘oppositie’. De kerk was ‘goed tijdens de bezetting’ en heeft dus nog steeds veel respect. Maar de kerk had geen mening over deze haatmisdad. Een publieke veroordeling van de moord werd niet geuit. Op 3 november werd een mis georganiseerd voor de twee slachtoffers en voor vijf mensen die tien dagen daarvoor waren doodgereden door een dronken automobilist.

Deze twee-voor-één-geldaanpak ondermijnde een beetje de uitingen van medeleven. En de aartsbisschop van Bratislava, die de dienst leidde, noemde geen enkele keer de seksuele oriëntatie van de

Slowakije is schoorvoetend op zoek naar zijn identiteit

Twee jaar geleden, in februari 2018, werd een onderzoeks-journalist in zijn appartement in koelen bloede doodgeschoten. Zijn vriendin ook. Hij had gepubliceerd over de banden tussen Italiaanse georganiseerde misdaad en Slowaakse politici. Na die moord gingen Slowaken wekenlang de straat op voor massale demonstraties. Politici en politiechefs werden gedwongen af te treden. Een jaar later werd Zuzana Caputova gekozen tot president. Zij was de eerste vrouw, maar belangrijker: lid van de Progressieve Partij die behoort tot de hervormers die een eind willen maken aan de corruptie en vriendjespolitiek die sinds 1993 de toon zetten.

Twee jaar later, in 2020, kregen bij verkiezingen de ‘hervormers’ een meerderheid. Een wankel coalitie heeft sindsdien de structuur van de rechterlijke macht gemoderniseerd en op allerlei gebied geprobeerd corruptie te bestrijden. Dat was allemaal niet bijster succesvol; met een minimale meerderheid en enorme onderlinge verdeeldheid kon deze coalitie maar weinig gedaan krijgen, mede door het hardnekkige verzet van de oude regeringspartijen. Maar die moord in 2018 heeft het volk wakker geschud: dat vrijheid van meningsuiting meer is dan een holle frase. Nu weten Slowaken zich opnieuw de vraag gesteld: wat is dat, vrijheid? Betekent dat niet ook dat iedereen in de slaapkamer mag doen waar hij zin in heeft?

Violist op de Pont des Arts

Arjen van Meijgaard (1973) schreef een roman op basis van zijn ervaringen in Parijs. Tot het leveren van een journalistieke impressie was hij ook bereid.

door ARJEN VAN MEIJGAARD

Het was een zaterdagochtend in 1992 dat ik bij metrostation Solférino boven de grond kwam. Mijn viool-kist onder mijn arm geklemd, een oud attachékoftertje dat ik bij het grofvuil had gevonden in mijn hand. Daarin zaten een muziekstandaard en wat bladmuziek: Beatlesliedjes, solosonates van Bach, de *Boléro*. Ik was zenuwachtig en zette de pas erin, stel dat ik te laat was en er al een muzikant stond? Aan het einde van de Rue Belchasse zag ik het plein voor het Musée d’Orsay liggen.

Het was half tien, een paar vroege toeristen draalden voor de ingang van het museum, dat over een half uur open zou gaan. Ik installeerde me voor een blinde muur, onderaan de trap naar het plein voor het museum. Op mijn lessenaar klemde ik met een paar wasknijpers Bach vast. Mijn kist legde ik geopend voor me neer en ik begon te spelen.

De eerste gever was een oudere dame met een poedel. Ze stopte vlak voor me, terwijl ik de snelle loopjes van een solosonate over de snaren liet gaan. Nadat ze het geruiste jasje van haar hond had rechtgetrokken, pakte ze haar portemonnee en haalde er wat kleingeld uit. Koperkleurige muntjes, ten hoogste van vijftig centimes. Maar ik knikte beleefd, net zoals ik de hoboïst had zien doen. Vorige week stond hij op deze plek en door hem was ik op het idee gekomen ook op straat te gaan staan.

Na mijn eindexamen was ik als au pair naar Parijs vertrokken. Althans, naar Villennes-sur-Seine, een uur treinen van het Gare du Nord. Om Frans te leren, om de romantiek van de stad aan den lijve te ondervinden en omdat mijn moeder vaak Reggiani, Moustaki en Barbara draaide. *Au pair* van Hermans had ik nog niet gelezen, anders was ik wellicht gewaarschuwd geweest. Ik moest van maandag tot vrijdag op een verwend jongetje passen wiens ouders bijna nooit thuis waren. Hem naar school brengen en weer ophalen, huiswerk met hem maken en eten voor hem koken. Alleen in de weekenden was ik vrij en kon ik op straat vioolspelen. Het fulltime au pairschap viel tegen. Gelukkig was ik niet aangewezen op Villennes, na twee maanden vond ik een kamer in Neuilly-sur-Seine – Sarkozy, de latere president, was toen burgemeester van die wijk. Het was een zogenaamde kamer voor werk. De huur werd betaald door een gezin waar ik op drie jongetjes moest passen, maar slechts twee uur per dag aan het eind van de middag. Ik hoefde alleen de kinderen bezig te houden. De middelste jongen had het syndroom van Down.

Het liefst speelde hij voor Bobby en moest ik Kuifje nadoen. Binen was dat niet zo erg, maar in het Bois de Boulogne zorgde dat toch voor wat vreemde blikken.

De hoboïst die ik had zien spelen voor het Musée d’Orsay stond die eerste ochtend plotseling voor me en vroeg me, dwars door mijn spel heen, wat ik daar deed. Het bleek al snel dat dit echt zijn plek was. Hij nodigde me uit om koffie te drinken in een van de cafés aan de zijkant van het museum, dan konden we het een en ander bespreken.

Het plein voor Musée d’Orsay werd onze plek. Ik deed de ochtenden, hij de middagen. Al snel snapte ik waarom: ’s middags was er meer volk en namen mensen de tijd om op de trap in de zon te zitten – hij verdiende dus meer. Hij leerde me het vak. Dat je nooit met een lege kist moest beginnen, omdat niemand graag als eerste gaf; dat er nooit te veel geld in je kist moest liggen, dan vonden mensen dat je al genoeg verdiend had; dat je kist een beetje in de loop moest liggen, zodat mensen er bijna over struikelden, en dat je nooit aan iemand moest vertellen hoeveel je per uur verdiende.

Bij een grote Titiaan-tentoonstelling in het Grand Palais verdeelden we ook daar de dag. Ik de ochtend, hij de middag. Of verdeelden we de dagen? Dat weet ik niet meer. ’s Morgens om zeven uur zat ik bij de ingang, zodat er niemand anders kon gaan staan. Pas om tien uur werd het drukker en ontstond er een lange rij voor de ingang. Ik installeerde me naast de rij en bezoekers hoefden alleen maar hun hand uit te steken om mij geld te geven. De verdiensten waren goed, zeker vijfhonderd franc per uur, in een tijd dat drie franc een gulden was. Dat maakte de drie uur wachten al snel goed. Na een paar keer boden de suppoosten me koffie aan en mocht ik zelfs via de achterdeur naar binnen als ik de schilderijen van Titiaan wilde zien.

Een paar maanden later heeft Sisley in het Musée d’Orsay me ook veel opgeleverd. Die tentoonstelling heb ik niet gezien, ik bleef liever buiten staan om te spelen.

De moeder van het oppasgezin in Neuilly

Arjen van Meijgaard in Parijs.

FOTO PRIVÉCOLLECTIE

vond het maar wat interessant dat ik met vioolspelen geld verdiende en hielp me met het openen van een bankrekening. Elke paar weken maakte ik rolletjes van de verschillende muntsoorten, leverde die in en kon daarna met een pinpas mijn op straat verdiende geld uit de muur halen.

De rest van de week en in de weekenden dwaalde ik door de stad op zoek naar geschikte locaties om te gaan staan. Het werd een verslaving. Elk moment dat ik niet speelde, leek een verloren moment. Het ging niet alleen om het geld, maar vooral om de aandacht. Favoriete plekken werden tegenover een terras in Rue Mouffetard, midden op de Pont des Arts, naast de Monoprix in Rue de Buci, op een marktje op Boulevard Raspail. In de avond stond ik bij de ingang van een bioscoop, in de buurt van Odéon. Altijd netjes gekleed, in de kou in een lange jas met handschoenen waarvan de vingertoppen afgeknipt waren. Er werden foto’s gemaakt, soms tekende iemand mij na, ik werd aangesproken en mensen boden me wat te drinken aan in een café. Een kunstenaars nodigde me uit om op haar expositie te spelen. Het waren schilderijen van enorme bloemen en graspieten. Niet zoals Co Westerik ze schilderde, maar realistischer en zonder bloedende vingers. Ze vroeg hoe duur ik was. Toen ik tweehonderd franc per uur zei, vond ze dat prima. Ik had dus meer kunnen vragen. Na afloop werd ik uitgenodigd in een restaurant waar ze met een exclusief gezelschap ging dineren. Ik speelde nog een of twee deuntjes en mocht aanschuiven.

Ook speelde ik graag in de metrogangen. Dat klonk fantastisch. Een akoestiek als een enorme badkamer. Vaak werd ik daar weggestuurd. Het bleek dat je auditie kon doen voor

een commissie en als die je goed genoeg vond, kreeg je een groene button en mocht je legaal in de ondergrondse gangen staan. Toen ik dat eenmaal wist, viel het me inderdaad op: bij elk van de muzikanten van een jazzorkestje bij metrostation Bastille prijkte een groene button op T-shirt of trui. Ook een zangeres onder Saint-Lazare droeg er een. Ik heb geen auditie gedaan. Onder de grond klonk het dan wel fantastisch, maar de opbrengsten per uur waren maximaal dertig franc. Dan was het buiten op straat beter. Al was niet iedereen daar blij mee. Op mijn vaste stek bij het Musée d’Orsay sloot iemand regelmatig hardhandig de ramen als ik begon te spelen. Een keer kwam een vrouw naar me toe die verderop in de straat woonde. Ze vroeg of ik nog ander repertoire kende. Ik had inmiddels ook stukken zoals *Liebesleid* en *Liebesfreud* van Kreisler en de *Czardas* van Monti toegevoegd en ik improviseerde veel, maar het kwam steeds min of meer op hetzelfde neer.

Een voordeel van het improviseren was dat ik de mensen kon aankijken en zag wie van plan was te gaan geven. Een hand die naar kleingeld in een broekzak zocht, een kind dat aan de mouw van zijn moeder trok en naar mij wees, een omaatje dat in haar tas naar haar portemonnee grabbelde. Ik leerde de toehoorders indelen in ongeïnteresseerden, nieuwsgierigen die foto’s maakten voor een plakboek en gevers, die soms zelfs gulle gevers bleken te zijn.

Met de hoboïst ontstond een vreemd soort vriendschap. We hadden elkaar nodig en waren tegelijkertijd concurrenten. Volgens mij verdiende ik op een gegeven moment meer dan hij, en dat beviel hem niet. Eén keer ben ik bij hem thuis geweest in een van de buitenwijken. Hij

woonde in een flat en was getrouwd. We aten en dronken veel en ik mocht blijven slapen. De volgende ochtend zette hij me af bij Place des Vosges.

Daarna bekoelde de relatie. Hij had me nog wel een restaurantje aangeraden om te spelen. Op een klein podium voor in het restaurant, dat niet groter was dan een ruime woonkamer, mocht ik plaatsnemen. De ene keer dat ik in de keuken kwam voor een glas water, zag ik een paar kakkerlakken boven het gasfornuis op de muur zitten. Ik kreeg een bord eten als vergoeding en soms een biljet van twintig franc. Maar ik speelde en kreeg aandacht, daar ging het mij om. Een enkele keer legde een gast ook wat geld op het podium. Gelukkig zag de eigenaar dat niet, daar was hij niet van gediend.

Een van de andere straatartiesten met wie ik bevriend raakte, was een jongen uit Engeland die de *Mona Lisa* nadeed. Hoe hij heette, weet ik niet meer. Hij schminkte zich, droeg een jurk en liet een lijst om zijn hoofd steunen. Zo keek hij gedurende een paar uur met een zuinig glimlachje naar de passanten. Een paar meter verder speelde ik viool. We gingen af en toe naar de film of uit eten van het geld dat we verdiend hadden.

Na een jaar was het voorbij en keerde ik terug naar Nederland. In de laatste week heb ik al mijn geld opgenomen bij de bank. Het was een flink bedrag, ik moest het een dag van tevoren aankondigen. De biljetten zaten in de binnenzak van mijn colbertje, mijn rugzak, koffer en vioolkist lagen in het bagagerek en zo reed ik Gare du Nord uit.

Sindsdien is Parijs voor mij niet los te zien van mijn jaar als straatmuzikant. Tijdens mijn studie in Utrecht ben ik nog vaak terug geweest, met mijn viool. In een aantal uur verdiende ik dan het treinkaartje en het verblijf in een hotel terug. Op een gegeven moment ben ik daarmee gestopt. Tijdens de bezoeken daarna kwam de melancholische nostalgie opzetten en had ik een dubbel gevoel als ik op Gare du Nord aankwam. Ik raakte verslingerd aan de boeken van Patrick Modiano, omdat zijn hoofdpersonen eindeloos door Parijs dwalen en op zoek zijn naar iets dat voorbij is. Dat gevoel heb ik ook als ik nu over de Pont des Arts loop of langs de kades van Île Saint-Louis. Kon ik maar weer terug, met mijn viool naar de Rue Mouffetard, en daar op de foto gezet worden.

Nu, dertig jaar later, heb ik dat jaar en een aantal specifieke gebeurtenissen gebruikt voor een roman, *De laatste klanken van Icarus*. Het boek verscheen in november 2022. De hoofdpersoon is straatmuzikant geweest en probeert zijn herinneringen te ordenen. Wat is er echt gebeurd en wat heeft hij erbij verzonnen? De verhaallijn in het boek, mijn eigen herinneringen en mijn fantasie lopen door elkaar. Het was heerlijk om het te schrijven, dan was ik er weer, op zoek naar een plek om te spelen.

Arjen van Meijgaard: *De laatste klanken van Icarus*. Uitgeverij kleine Uil, €21,50 paperback, €9,99 e-book.

Alleen

Het is de eerste dag van het nieuwe jaar en in een tochtgang tussen twee hoge flats waait het uitzonderlijk hard. Boven mijn hoofd vliegen krijsend twee meeuwen over. In de verte zie ik het hoge riet dat langs de Zuiderplas staat. Het goede voor-nemen is meer te wandelen dit jaar. Thuis heb ik man en kinderen achtergelaten. Want dat is de eigenlijke reden van het voornemen: even alleen zijn. Een uur zonder vragen of enige andere communicatie. In mijn leven is het de afgelopen jaren namelijk nauwelijks stil. Dat is heerlijk en gekmakend tegelijkertijd.

In de tochtgang komt een mevrouw met een bruin hondje mij tegemoet. Ze woont bij ons om de hoek. Tien jaar geleden overleed haar echtgenoot. Sinds een maand wonen we in het huis van de buurman met wie zij wekelijks koffie dronk. Op vrijdagochtend zag ik hem steevast naar haar voordeur schuifelen.

Ik knik haar vriendelijk toe. De wind blaast de uiteinden van haar sjaal voor haar gezicht waardoor ik niet kan zien of ze terug-groet. Afgelopen zomer sprak ik met haar. Toen ging het over Den Haag, over corona, over hoe alles ons op de mouw gespeld wordt, dat journalisten de grootste criminelen zijn die op aarde rondlopen en dat haar kinderen nooit meer op bezoek kwamen. Doordat het voornamelijk een monoloog was, hoefde ik me daartoe niet te verhouden. Laf en verstandig tegelijkertijd.

Haar hondje stopt als eerste. Het snuffelt aan mijn voet en daarna aan een drol iets ver-

derop. “Hoe bevalt het in het nieuwe huis?” De vrouw houdt haar haar vast.

De wind snijdt dwars door mijn wollen jas. “Prima,” zeg ik. “Een beetje koud, dat wel.” Ze knikt. “Ga je nog verbouwen?” “Ja, alles. Zodra er ergens een aannemer is.”

Het hondje trekt aan de riem. Ze laat hem vieren. “Heb je geen spijt van de verhuizing?” Ik denk aan de tikkende klok thuis. En aan mijn andere voornemen: op tijd komen en niet langer wegblijven dan je gezegd hebt. Mijn man wil namelijk ook wel eens een uur stilte.

“Nee hoor, geen moment spijt. Zeker niet nu we het schoongemaakt hebben.”

Ze glimlacht. “Ja, hij lekte op een gegeven moment aan alle kanten.”

Voordat ik iets kan zeggen om het af te ronden, gaat ze door. “Ik ben nog naar de huisarts gegaan. Kijk, ik wilde best een beetje op hem letten, maar dan moest hij wel een luier aan. Alles liep eruit.”

Ik mompel iets over ouder worden en dat het al erg genoeg is. Ze hoort het niet. De wind neemt blaadjes mee en maakt naast onze voeten een draaikolk. De hond hapt eraan.

“Maar goed, jullie zullen het er best naar je zin gaan hebben,” zegt ze. Ik knik.

“Harry, kom.” Ze trekt aan de riem en de hond komt terug. “Geniet er maar van, hè. Voor je het weet, is alles klaar.”

MIJKE POL

Nieuwjaarsboodschap van de Taaldokter

2022 was een jaar vol van iets wat soms, op stille avonden in strijklucht, leek op taal – het bleken telkens weer verdwaalde klanken te zijn, zinloze tekens in de wind boven dor land: een doodlopende weg in een Bermudadriehoek van betekenis.

door JOOST SWANBORN

O, Laageletterde Landen van ‘kartrek- kersoverleg’, ‘zorg- consumptie’ en ‘toe- komstbestendige verhalen’! Het zwakzinnige geze- ver van uw taalapparatsjiks, het de- biliserende gedram van uw beroeps- geborneerden, het kwezelachtige

Dwingelands waarin uw voornaam- woordfetisjisten zich wilden ‘her- kennen’! De volstrekte voorspel- baarheid der fantasieloze formu- leringen! Waar ‘kritisch’ betekent: met de vingers in de oren roepen ‘hoe het écht zit’, waar je ‘-foob’ noemt wat je niet aanstaat. Terwijl we wisten dat waar de ideologie prevaleert de taal sneuvelt, bleven wij ‘opgavegericht werken’, ‘tools aanreiken’ en ‘kwetsbaarheid voor- leven’: taal in de poepkleur die ont- staat als je alle kleuren uit je ver- doos mengt. ‘Betekenisvol leiding- geven.’ ‘Verschil maken.’ ‘Leren in- checken bij jezelf.’ ‘Soort van ofzo.’ Dit was het jaar dat iedereen ‘slachtoffer’ was: iedereen trauma, allemaal auwa. De betekenisinfla- tie van woorden als ‘pijn’, ‘ge- kwetst’ en ‘onveilig’ liep op tot een

historische 75 procent. Volgens deskundigen is herstel nog niet in zicht. In 1958 de deur wat hard dichtgeslagen? Wangedrag. Een kritische vraag gekregen? Onvei- lige omgeving. Situatie? Crisis!

Dit was ook het jaar waarin

- het zalvende ‘woorden doen ertoe’ bepaalde wat niet mocht worden gezegd
- ‘installaties’ in musea met lijm en soep niet altijd ‘curatorische interventies’ bleken te zijn
- cynische makelaars ‘stoere stadswijken’ (hutjemutje ge- plaatste blokkendozen van waar- uit je de quinoa van het bord van je burens keek) ‘grootstedelijk wonen’ doopten
- u er niet echt bij hoorde als u nog nooit ‘gecanceeld’ was

- de avontuurlijke woorden ‘ont- decken’ en ‘beleven’ nog slechts voorkwamen in reclames voor duffe, dertien-in-een-dozijndin- gen: taal als een *tribal tattoo* op de rug van kantoortijgers
- bewindslieden die zeiden: ‘Dat is ons overkomen’ bedoelden: ‘Dat is ons ontgaan’

Het was, kortom, een jaar vol tek- stueel grensoverschrijdend gedrag – zeg maar gerust: tekstueel mis- bruik. Maar: er is een dokter in de taal!

Daarom: op 2023! Op rake woorden en lekkere zinnen – ze maken de wereld beter! Op 2023, jaar waarin

- ‘betekenisvol’ weer gewoon ‘nuttig’ wordt, ‘discomfort’ weer

- ‘ongemak’ en ‘spannend’ weer ‘eng’
- S. Kockelmann stopt met de al- leen door hem gebezigde uit- drukking ‘met stoom en kokend water’
- iedereen stopt met ‘authentici- teit’, ‘kwetsbaarheid’ en ‘verbin- ding’
- ‘kennisclips’ met ‘tips’ en ‘tricks’ worden vervangen door papieren boeken
- niet langer iedereen met een ge- brek, achterstand of probleem ‘held’ wordt genoemd
- u ook geen heilige hoeft te zijn om ‘held’ te worden (of ‘held- gemaakte’, zo u wilt)
- penalty’s geen ‘loterij’ meer heten, maar een kwestie van goed mikken en hard schieten
- het woord ‘leider’ weer – histo-

- risch verantwoord – wantrouwen oproept
- u wegens de gretig tentoonge- spreide vlijt en dwingende toon massaal afhaakt bij dat vermoei- ende woord ‘koploper’
- krantenkoppen weer antwoorden bevatten in plaats van vragen
- musea geen ‘safe’ dan wel ‘*brave spaces*’ meer heten
- ‘ambassadeurs’, ‘mentoren’ en ‘coaches’ een vak gaan leren
- niemand die zegt de vrijheid van meningsuiting hoog in het vaan- del te dragen nog verongelijkt stelt dat een ander iets zomaar ‘mag’ zeggen
- conducteurs niet meer borstklop- perig melden dat we ‘keurig op tijd’ arriveren of vertrekken
- obsers weer ‘Graag gedaan’ of ‘Geen dank’ zeggen in plaats van

- ‘Geen probleem’, en ‘Alstublieft’ in plaats van ‘Hier man’ of ‘Kijk es’
- het n-woord weer voor ‘neuken’ staat
- reclamemakers niet meer ‘gelo- ven’ in ‘ambachtelijke wijnen’, gietvloeren of onroerend goed, maar in de Almachtige Schepper van hemel en aarde
- u suffe kantoortjes, projectjes en bijeenkomstjes niet langer ‘hubs’ en ‘labs’ noemt
- bekend wordt dat teksten op ‘B1- niveau’ een list van de duivel zijn
- wie zich door woorden laat ‘re- duceren tot z’n uiterlijk’ kenne- lijk ook niet veel meer is dan dat
- u na ‘dit is waarom’ meteen mag stoppen met lezen
- straten alleen nog worden ver- noemd naar literaire personages,

Disclaimer

Deze boodschap is niet geschreven door een AI- chatbot. Ik heb zelf grenzen overschreden en daar- voor bied ik mijn oprechte excu- ses aan. Ik zit vol schaamte en moet de komende tijd met mijn gezin en mezelf in het reine kom- men, maar de pijn die de slacht- offers ervaren is vele malen er- ger. Ik werk onder professionele begeleiding aan mezelf.

UW TAALDOKTER

zodat elke mogelijke smet fictie wordt

- we geen discussies meer eindi- gen door te zeggen: ‘Dat mag jij vinden’
- iedereen die ‘herinneringen maakt’ zo snel mogelijk wordt vergeten.

Vlnr: Twijfelgeval, Tweede woning, Cadeaubon en Deeltijdpensioen.

Een Van Hugten moet lang overeind blijven

Natuurlijk had Peter van Hugten (73) best bij *de Volkskrant* willen blij- ven, waar hij, na een paar jaar *NRC*, in 1978 terechtkwam. Maar hoe gaan die dingen... Dagbladredac- ties binden zich niet graag meer aan medewer- kers, aan gezichtsbepalende tekenaars is nauwelijks meer behoefte en zo kwam hij, eind vorig jaar, in het warme bad van *Argus* terecht. Waarin hij vooral actuele tekeningen gaat maken. Nou ja, actueel, een Van Hugten moet door de jaren heen overeind blijven, vindt hij. En hoe scherp die tekeningen worden, is af- wachten: Van Hugten maakt een zachtzinnige, harmonieuze indruk.

Omkijken doet hij zonder enige rancune. Hij werkte thuis, de contacten met de redactie waren incidenteel. “Soms kreeg je heel voor- zichtig een compliment. Maar over het alge- meen ben je behang bij zo’n krant. Dat geldt voor vrijwel alle medewerkers. Heb ik niet onder geleden.” Voordien had hij nog in het tekenonderwijs gezeten. Geen succes, bekende de gediplo- meerde artiest (MO-tekenen) begin deze eeuw tegenover *Volkskrant*-journalist Ben Haveman. “Pubers in de klas is iets afgrijselijks. Godzij- dank heb ik veel verdronken. Je wilt iets doen met een vak dat je zelf prachtig vindt. En dan zijn er maar een paar leerlingen die er ook zo

over denken.” Hij hield het zo snel mogelijk voor gezien. Op de Gerrit Rietveld Academie (1980- 1995) en de Koninklijke Academie van Beel- dende Kunsten in Den Haag (1979-2000) was zijn gehoor aandachtiger, maar toch... “Je moet als docent weten waarom je iets doet zoals je het doet en dat weet ik niet.” Naast zijn krantentekeningen maakte hij honderden boekomslagen, illustreerde hij (kinder)boeken en maakte hij gelegen- heidswerk. En natuurlijk gaat hij onbekommerd door. Op 20 januari presenteert Wim T. Schip- pers in de Amsterdamse sociëteit Arti *Het is ge-*

zien, ondertitel: *Observaringen*. Teksten van (scenario)schrijver/tv-maker/ dichter/vormgever Frans Lasès en illustraties van Peter van Hug- ten. Lasès is ook nog schrijver van liedteksten voor fadozangeres Maria de Fátima, auteur van *Piep mag Mauw zeggen* en werd zeer gewaar- deerd door A.L. Snijders. Prachtig uitgegeven door Hoogland & Van Klaveren. In dat werk mogen we dus alle vertrouwen hebben. Tegelijkertijd is de opening van een exposi- tie van werk van Van Hugten. Totaal 160 teke- ningen, waaronder de zestig uit dit boek. En die zijn te koop voor een bescheiden bedrag.

P.A.

Peter van Hug- ten: Zelfportret

Waarom deze?

O p verzoek van *Argus* koos Peter van Hug- ten vier tekeningen uit jaren werk. Waarom deze? “Omdat ik deze voor mijn doen het leukste vind. Een andere reden zou ik er met de haren bij moeten slepen.”

Eeuwig verlangen naar de Ville Lumière

Zal er ooit een einde komen aan de stroom nostalgische boeken over kunstzinnige migranten in Parijs? Je zou denken van wel – de stad is allang niet meer de magneet voor artistieke en avontuurlijke jongelui en de generatie die nog meeleeft met de avonturen van Appel, Campert, Kousbroek en Claus dunt deerniswekkend uit. Daarom moeten we de mensen koesteren die de geschiedenis nog eens vastleggen, voor de zoveelste keer.

Twee recente uitgaven nemen ons weer mee naar de Lichtstad; één met de merkwaardige titel *Ezel in Parijs*, door Diederik Stevens. Vrijwel iedereen die ik het boek voorhield, begon (‘ia-ia’) te balken of koppelde het op een andere manier aan die diersoort. Gelukkig wijst de ondertitel *De voetsporen van Nederlandse schilders in Parijs* op de echte inhoud. Stevens (die eerder in het kielzog van Paul Arnoldussens *Rue d’Amsterdam* in 2012 het boek *Hoogtij langs de Seine* uitbracht) spitst zijn tekst nu toe op de wederwaardigheden van Nederlandse schilders. Het boek is ingedeeld in verschillende onderwerpen en bevat veel lijstjes, waardoor het soms meer de indruk geeft van een syllabus dan van een samenhangend verhaal.

Het palet dat Stevens kon gebruiken voor *Ezel in Parijs* is helaas nogal beperkt. Hij heeft 296 bladzijden kunnen besteden aan de belevenissen van Nederlandse schilders, vanaf de avonturen in de negentiende eeuw van mensen als Van Gogh, Isaac Israëls en Breitner. Helaas is er geen enkele illustratie opgenomen, wat toch een gemis is voor een boek over schilders.

Het mankeert gelukkig niet aan illustraties (en plattegronden) in het boek *Gare du Nord* van de Vlaming Eric Min. De titel lijkt op *Hotel du Nord* (2013) van Remco Campert, maar die kleine roman speelt zich af aan de Franse kust, niet in Parijs. Dat was in 2004 wel het geval met *Een liefde in Parijs*, waarin Campert zijn herinneringen aan de vroege jaren vijftig min of meer fictionaliseerde. Dat boek komt terecht – zij het wat geringschattend – voor in *Gare du Nord*, een kloeke hardcover van 468 bladzijden, waarin Eric Min, auteur van kunstenaarsbiografieën en stadsgeschiedenissen, zijn rijke materiaal heeft verzameld.

Het is een heerlijk boek, waarin logischerwijze de nadruk wat meer op Belgische kunstenaars is komen te liggen. Maar ook van Neder-

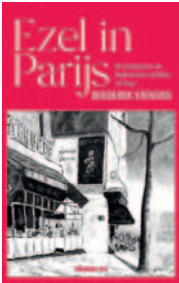
Van de Vlaming Rik Wouters: Les Champs Élysées, Paris, 1912.

landse Parijsgangers heeft hij precies de juiste zaken opgediept. Zoals van Simon Vinkenoog, die aan zijn prozadebuut *Zolang te water* de ondertitel *een alibi* meegaf. Min weet precies hoe hij dit moet interpreteren: mensen als Hugo Claus, Vinkenoog en Ed van der Elsken trokken naar de *Ville Lumière* om de romantische mythe te beleven. ‘De stad was hun schilderachtige decor en verschaft de couleur locale voor het toneelstuk dat ze in scène zetten.’

Bijna niemand bleef echt in de stad hangen; ze sloegen hun vleugels elders uit of gingen gewoon terug naar eigen land.

COEN DE JONGE

Diederik Stevens: *Ezel in Parijs – De voetsporen van Nederlandse schilders in Parijs* Brooklyn, € 22,50

Eric Min: *Gare du Nord – Belgische en Nederlandse kunstenaars in Parijs 1850-1950* Pelckmans, € 29,50

Leesclub De Poolcirkel onderzoekt een moord

Weersomstandigheden – het liefst sombere, druilerige – waren altijd al van belang in het detectivegenre, maar de Scandinavische thriller doet daar nog eens een flinke schep bovenop. De ‘scandi’ onderscheidt zich van zijn Britse of Amerikaanse evenknie door veel noorderlicht en duisternis. Een titel als *Poolcirkel* suggereert een snijdende kou, al mag de zomer er in zo’n klimaat van extremen ook best zijn: ‘De maand juni was aangebroken. In Stentråk was het eindeloos licht. De rivier raasde wild en vrij richting kust en zee, en in Piteå, waar de rivier zich mengde met het brakke water van de Botnische Golf, ging de avond-schemering naadloos over in de ochtendschemering.’

Geen vergissing mogelijk: hier is sprake van een *literaire* thriller, goed geschreven en door Wendy Prins goed vertaald. Meteen vanaf de vondst van het onthoofde lichaam van Sofia Hellsten, bijna veertig jaar voordien op haar achttiende vermist geraakt, word je het verhaal ingezogen. Sofia maakte in de periode voor haar verdwijning samen met een paar vriendinnen deel

Liza Marklund

FOTO DE GEUS

uit van leesclub De Poolcirkel, waarin het geheim van de gepleegde misdaad besloten blijkt te liggen. De waarheid daaromtrent wordt omwille van de spanningsopbouw natuurlijk spaarzaam opgediend.

In concreto gebeurt dat in een afwisseling van heden (2019) en verleden (1980) en vanuit verschillende vertelperspectieven: alle vriendinnen van de club komen voorbij en leveren puzzelstukjes die vooralsnog nergens in lijken te passen. Voor politiemann Wiking Stormberg, een sleutelfiguur op wie alle – zeer sensitieve – jonge

vrouwen destijds een oogje hadden, is het evenmin een gelopen race, en zo hoort het ook: een dienst moet aanmodderen.

Wat de literaire laag in het geheel versterkt, is dat de hoofdstukken die spelen in 1980 worden gezien door de bril van de wisselende vrouwelijke personages. Daarnaast zijn ze ingedeeld naar de boeken die door de leesclub worden gelezen én de discussies daarover. Rondom *Lolita* van Nabokov ontstaat zelfs een knetterende ruzie: “‘Die Humbert Humbert, de hoofdpersoon,’ zei Birgitta, ‘is een walgelijke vent die met een vrouw trouwt omdat hij op haar dochtertje geilt. Het is zó weerzinwekkend dat je alleen maar op het boek wilt spugen. Je bent echt niet goed bij je hoofd als je dit een goed boek vindt.’” Carina’s oren begonnen te suizen, ze hoorde Susannes antwoord door een filter van adrenaline.’

Nogmaals dus een staaltje van de levendige, beeldende stijl van Liza Marklund, hoewel ze zich ook weleens vergaloppeert met infantiele uitroepjes als ‘jemig’ of ‘wat had ze gedaan’; ‘o nee, wat een

ramp’, en in een erotische scène wordt de lezer zowaar vergast op een ‘stormram’ tegen een ‘venusheuvel’. Verder moet worden opgemerkt dat de schrijfster in haar aanloop tot de verdwijning en de moord soms wat scheutig is met details die niet per se relevant zijn. Op dat punt gaat de spanningsopbouw even ten koste van de spanning.

Wat onverlet laat dat *Poolcirkel* tot het einde toe een pageturner blijft. Bovendien is de ontknoping (met cliffhanger, het boek is het eerste deel van een trilogie!) uiterst geraffineerd: een vilein gecreëerd misverstand heeft iedereen op het verkeerde been gezet. Whodunnit zal nooit meer hetzelfde zijn.

PAUL GELLINGS

Liza Marklund: *Poolcirkel* Vertaling: Wendy Prins De Geus, € 22,50

Op de vlucht met breekbare kunst

Chinese keizers hadden tegen het eind van de achttiende eeuw meer dan een miljoen kunstobjecten verzameld. Toen het keizerrijk in 1912 definitief instortte, kreeg de laatste keizer, (Henry) Pu Yi, huisarrest in de Verboden Stad. Hij ging zich intensief bekommeren om de kunstschaten, die hij als zijn persoonlijk bezit beschouwde en deels verkocht om zijn paleisleven te kunnen bekostigen. In november 1924 werd Pu Yi door generaal Feng Yuxiang de stad uitgezet, met vrouwen, eunuchen en hofhouding. Tot veler verbazing liet Feng Yuxiang de verzameling intact, nadat hij deze nauwkeurig had laten inventariseren. Hij richtte het Paleis Museum op, dat toegankelijk werd voor het grote publiek. Maar daar kon het niet lang van profiteren.

Nadat Japan in 1931 Mantsjoerij was binnengevallen, escaleerde de agressie met de dag. Peking kon het volgende slachtoffer zijn. De kunstschaten die zich in de Verboden Stad bevonden, dreigden door bombardementen verwoest te worden. Museumdirecteur Ma Heng besloot in de lente van 1932 de be-

Adam Brookes

FOTO BALANS

langrijkste objecten uit de collecties naar een veilige haven te brengen. Het werd een mega-operatie die zijn gelijke niet kent en nu door Adam Brookes, voormalig correspondent van de BBC in Beijing, in *Breekbare lading* is gereconstrueerd.

Twintigduizend kratten met zo’n 250.000 kostbaarheden, van porselein en kalligrafieën tot boeken, stenen met Chinese oerteksten en zijdeschilderijen, hebben door China gezworven, onder aanvoering van directeur Ma Heng en plichtsgetrouwe curatoren. Vijftienduizend kilometer per trein, boot, vrachtwagen en te voet, de kisten vaak ook op de ruggen van

dragers. De volumineuze verzameling reisde eerst naar het zuidoosten, toen langs de rivier de Yangtze en naar het achterland, waar de Chinese Nationalistische regering zich had gevestigd. Japan bezette tussen 1937 en 1945 een kwart van China, waarbij vermoedelijk twintig miljoen Chinezen omkwamen en miljoenen vluchtelingen hun heil elders moesten zoeken.

Brookes beschrijft op een uiterst spannende manier de chaos en wanhoop van China in de Tweede Wereldoorlog. Afschuwelijke tafereelen na bombardementen op burgerdoelen wisselt hij af met schilderachtige wandelingen door de ongerepte natuur. Een verhaal van improvisatie, tegengestelde orders, bandieten en omgekochte bureaucratie, die Ma Heng steeds te slim af is. En van het dagelijkse gevecht tegen vocht, insecten en schimmels. De karavaan ontsnapte miraculeus aan bombardementen, achtervolgingen en de massaslachtingen, alsof de collectie door een opperwezen beschermd werd.

Toen de Japanners in 1945 waren vertrokken, nam de Chinese communistische partij het roer

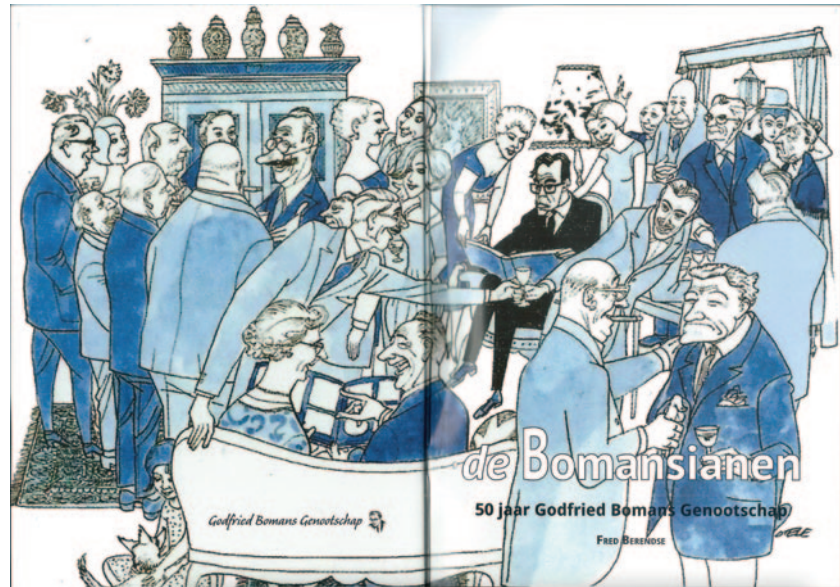
over. De nationalististen moesten met hun kunstschaten weer op de vlucht en eindigden in Taiwan. In de hoofdstad Taipei bevindt zich dan ook niet toevallig het rijk ge vulde National Palace Museum.

Brookes, die vloeiend Mandarijn spreekt, heeft een uitstekend oog voor details en is ook een bevlogen verteller. Met hem op reis leren we onder meer hoe porselein gebrand werd en zijde bewerkt. Hij legt gepassioneerd uit hoe de esthetiek en de morele kracht van de Chinese traditie werken. Onder zijn pen leeft een uiterst boeiend, maar in veel opzichten navrant China op, dat van verder is gekomen dan velen zich zullen herinneren.

MARK BLAISSE

Adam Brookes: *Breekbare lading*. Vertaling: Fred Hendriks, Balans, € 24,95

De Bomansianen op achter- en voorplat.

door ongemak bij hun geliefde onderwerp. Godfried Bomans is immers in 1971 overleden, 58 jaar oud.

Hij zou hebben genoten van *De Bomansianen*, vanaf de naam van de eerste voorzitter (Bert Koekebakker), en zeker ook van de manier waarop in 1982 een crisis werd opgelost. In de Bomanszaal van restaurant De Oude Geleerde Man te Bennebroek liet de overbelaste secretaris-penningmeester Van der Voordt zich verheffen tot voorzitter, waarna de nietsvermoedende bibliothecaris Krol bij het betreden van de zaal werd begroet met applaus en de mededeling dat hij juist tot secretaris-penningmeester was benoemd. ‘Hij had gelukkiger-

wijs onvoldoende verweer.’

Vorig jaar werd Bomans door voorzitter Berendse alsnog gezuiverd van plagiaat. Hij liet zien dat het beroemde kwatrijn *Spleen* (‘Ik wou dat ik twee hondjes was’) géén vertaling uit het Duits was, en ook niet door Michel van der Plas geschreven, maar door Bomans zelf, in 1947. Hij heeft toen een rijmpje gemaakt van een allang in Europa rondwarende anonieme kindergrap (‘Ik wou, dat ik twee hondjes was, dan kon ik met elkaar spelen,’ aldus *Algemeen Handelsblad*, 29 april 1929), door er de eerste twee regels (over het vensterglas en de verveling) aan toe te voegen.

De leden waren present toen in

2013 bij Bomans’ geboortehuis (bovenhuis Bierkade 2A, Den Haag) een bordje werd onthuld door burgemeester Van Aartsen, of toen er vorig jaar in de hal van Vanouds Het Dorps huys in Bloemendaal een tegel werd aangebracht omdat Bomans daar zijn laatste schaakpartij speelde, op 21 december 1971: afgebroken nadat hij het zwarte paard van d3 naar c5 had gezet, waarna hij naar huis ging, en stierf aan een hartaanval.

In 2020 mocht het Genootschap niet binnenshuis samenkomen. De leden liepen een Bomanswandeling door Haarlem en kwamen ook langs de citaten die vorig jaar op het NS-station zijn aangebracht: ‘Men gaat op reis om thuis te komen’ en ‘Ook deze tijd zal eenmaal de goede oude tijd worden.’ Ze werden niet weerhouden door de stromende regen. Ook dat tekent hun volharding.

ARJAN PETERS

Fred Berendse: *De Bomansianen*. Godfried Bomans Genootschap, € 8 (met adresvermelding over te maken op NL37INGB 0002 9990 79 t.n.v. het genootschap).

Feestmuziek voor Ten Holt

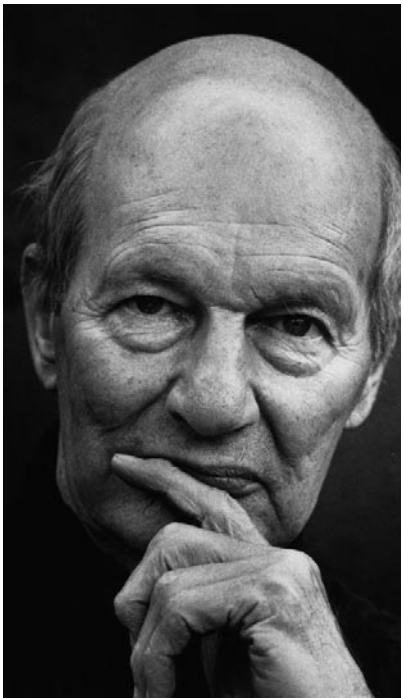
Geen populairder Nederlands ‘eigentijds/klassiek’ stuk als *Canto Ostinato* van de in 2012 overleden Simeon ten Holt, die op 24 januari honderd jaar zou zijn geworden. Dat wordt op die dag herdacht met een uitvoering op vier piano’s in het Amsterdamse Concertgebouw. Sinds de première op 25 april 1979 in de Ruïnekerk in Bergen verwierf de *minimal* compositie een onverwoestbare cultstatus bij een breed publiek. Dat geeft zich graag over aan de eindeloos herhaalde muzikale motiefjes met kleine verschuivingen die de toehoorders in trance brengen. ‘Muziek om bij in slaap te vallen’ is het spottende oordeel van een enkele cynicus.

Voor Ten Holt (1923-2012) markeerde het mede aan Amerikanen als Terry Riley, Steve Reich en Philip Glass ontleende minimalisme een radicale breuk met zijn verleden als componist in de bij het grote publiek omstreden modernistische stijlen van toen. De Tweede Weense School van Schönberg, Berg en Webern was toen leidend; hun serialiteit en het twaalftoonstelsel waren veelal vloeken in de kerk van de klassieke harmonie waarvan Bruckner, Mahler, Rachmaninov, Prokofjev en Sjostakovitsj de laatste monumentale vertegenwoordigers waren.

Canto Ostinato, ontstaan in de jaren 1973-1976, heeft vele verschijningsvormen: de meer dan honderd stukjes heetten aanvankelijk *Perpetuum* en werden door Andries Hubers samengevoegd tot een geheel dat voor vier piano’s is bedoeld. Maar het kan op allerlei manieren worden uitgevoerd; er zijn versies voor strijkinstrumenten, en organist Aart Bergwerff speelde het op zijn eigen manier. Het honderdjarige feestconcert, te spelen door de pianisten Jeroen en Sandra van Veen, Andrija Pavlovic en Sonja Loncar, zal ongetwijfeld uitverkocht zijn. Maar geen nood, 2023

Still uit de documentaire All the Beauty and the Bloodshed.

Simeon ten Holt FOTO SIMEONTENHOLT.INFO

wordt een Ten Holtjaar, met tal van uitvoeringen van *Canto Ostinato*. Op internet zijn er bovendien vele opnamen te vinden.

KASPER JANSEN

Canto Ostinato, 24/1 20.15 uur, Concertgebouw Amsterdam.

Meedogenloos fotograferen

De bekendste foto van Nan Goldin is haar zelfportret *Nan One Month After Being Battered* (1984). In de documentaire *All the Beauty and the Bloodshed* (2022) van Laura Poitras (o.a. Citizenfour) zien we hoe dit werk de samenvatting is van haar bestaan. Een bestaan dat ooit begon in ‘Suburbia’, waar het er bij ellende in het gezin vooral toe doet dat de burens het niet merken. Een bestaan dat haar uit vrije keuze in ver van Suburbia gelegen hoeken van de maatschappij bracht. Zoals de gay scene in New York, maar bijvoorbeeld ook, zelf in de rol van

sekswerker, het bordeel. Een bestaan dat tot zijn recht moest komen door het voortdurend meedogenloos fotograferen ervan. Dus zolang je nog met een gehavend gelaat recht in de lens kunt kijken en de wereld toont wat mannen vrouwen kunnen aandoen, kun je verder.

Poitras’ documentaire vertelt twee verhalen: een over het sterk autobiografisch gekleurde werk van de fotografe en een over Goldin als activiste die de strijd aanbindt met de familie Sackler, nadat zij met moeite een verslaving aan het door deze familie op de markt gebrachte middel OxyContin heeft overwonnen. Die strijd speelt zich af in prominente musea, waar zich vaak zoiets als een Sackler Wing bevindt, dankzij aanzienlijke schenkingen door de familie.

Het is deprimerend te zien hoe het de tachtig juristen van Sackler, tegenover die ene pro deo advocaat van Goldins actiegroep, lukt de familie qua aansprakelijkheid buiten schot te laten. Maar het lukt Goldin wel hun imago te beschadigen, doordat ten slotte alle musea hun Sacklerverwijzingen verwijderden.

Meer dan door dit verhaal is deze film de moeite waard als indrukwekkende overzichtstentoonstelling van een belangrijke fotografe. Met prachtige diavoorstellingen, door haarzelf van commentaar voorzien.

FRITS BOER

All the Beauty and the Bloodshed gaat 19 januari in roulatie .

Moderne boekhandel in een faraocultuur

Met Boekhandel Diwan schreef ik een liefdesbrief aan Egypte. En nu schrijf ik met dit boek een liefdesbrief aan Diwan.’ In *Mijn boekhandel in Caïro* vertelt Nadia Wassef over het huzarenstuk dat ze in 2002 volbrengt: de oprichting van een

moderne boekhandel. Dat is op dat moment iets heel nieuws in het door Moebarakas bewind verschaalde Egyptische cultuurlandschap, waar alleen nog aftandse kantoor- en staatsboekhandels te vinden zijn.

Wassef, haar zus Hind en vriendin Nihal, opgeleid aan de British International School in Caïro, lezend, denkend en schrijvend in het Engels, beseffen hoe ver ze door die opvoeding van hun geboorteland af zijn komen te staan. Met hun boekhandel willen ze een brug slaan tussen de westerse en de Arabische kant van Egypte en een ontmoetingsplek voor verlichte geesten creëren. In de praktijk blijken ook de in de winkel geserveerde worteltaart en de wc belangrijke trekpleisters.

Ondanks hun onbekendheid met het boekenvak en de stugge tegenwerking van de Caïrose bureaucratie weten de drie vrouwen in korte tijd een goedlopende zaak van de grond te tillen. Wassefs privéleven moet het daarbij helaas afleggen – de Engelse titel van haar boek is heel toepasselijk *Shelf Life*. Ze loopt de boekenplanken langs en verhaalt onderhoudend over de plaatselijke (lees)gewoonten. In de afdeling ‘Egypte’ is het bestverkochte boek *Moord op de Nijl* van Agatha Christie.

Egyptenaren halen historische kennis over hun land uit door westerlingen geschreven studies. Ook in de sectie ‘Zelfhulp/Leefregels’ scoren de westerse auteurs (Anthony Robbins, *Stap in je grootheid* bijvoorbeeld) hoog, maar Wassef voert het hele genre terug op de instructies van grootvizier Ptahhotep (2500 v.Chr.). Vanwege *The Naked Chef* van Jamie Oliver wordt Wassef ontboden op het Censuurbureau, waar ze enige steekpenningen doneert en uitleg over de overdrachtelijkheid van de titel geeft.

Boekhandel Diwan is in handen van vrouwen, maar daarbuiten is minstens de helft man. Vrouwenvriendelijkheid alom dus. Wassef stelt zich tweemaal door grofgebeukt en niets onziend door het leven te gaan. Het personeel noemt haar ‘Terminator’ – ze schrijft het eerlijk op. Ook hier is het beeld dat je in medialand alleen iets goeds van de grond kunt krijgen door als een bullebak in het rond te snauwen. In Egypte noemen ze dat faraocultuur.

MARGREET SCHREVEL

Nadia Wassef: *Mijn boekhandel in Caïro*. Vertaling: Lette Vos. De Geus, € 22,50

Als vanouds

Nu ons de bubbels weer de keel zijn uit gaan hangen en alle virussen na links en rechts gezoen weer onbekommerd hun triageklussen doen, ontwaakt in menigeen weer het vertrouwd verlangen

naar rust en matigheid, maar als vanouds voor éven, over een week of wat wordt alles weer normaal met drank-, vraat- en verboemelzucht op grote schaal en als het even kan elkaar geen voorrang geven

en met de oorlog wil het ook nog niet zo lukken... Enfin, de gasprijs daalt alweer, dus dat scheelt stukken.

Digiduivels

Je kunt de zetduivel veel verwijten, maar niet dat ledigheid zijn oorkussen is. Hij is, zoals dat heet, met zijn tijd meegegaan, met als gevolg dat er momenteel in de zetduivelhel een afdeling is, een ‘ommevang’ zoals Dante Alighieri het ooit noemde, waar duizenden duivels die ooit gespecialiseerd waren in het ‘Parten spelen’ van krantenredacteurs, hun zetterij en hun correctors, zijn omgeschoold tot digitale zetduivel. Hun taak is niet eenvoudig, want hun parten moeten het nu opnemen tegen slimme algoritmes.

Google geeft meer dan twee miljoen treffers voor Annie M.G. Schmidt.

Zoek je met “Annie M.G. Schmidt” (dus inclusief de dubbele aanhalingstekens) dan blijken daarin 611 webpagina’s verstopt te zitten die de foutieve achternaam bevatten. De aardigste daarvan is website arrivatouring.nl met als optie een ‘Busreis naar de musical Annie M.G. Smidt’ en reservering voor ‘Annie M.G. Schmid’. Goed, buschauffeurs kun je dat moeilijk kwalijk nemen, maar websites met een culturele uitstraling zouden beter moeten weten. ‘Schmid’ treffen we bijvoorbeeld ook aan bij libris.nl en anderetijden.nl. ‘Het werk van Willem Elschoot werd ook verfilmd,’ zegt absolutefacts.nl. Ook Wikiquote en bibliotheek.nl spellen Elsschoot hier en daar als Elschoot.

VPRO Poëzie op YouTube: ‘Anton Korteweg leest Guido Gazelle’.

aan als Noteboom en ook als Nootenboom en Nootenboom. Slachtoffers van hun ei-klank zijn onder anderen Vic van de Reijt/Rijt en Karel van de Woestijne/Woesteijne.

Cees Buddingh’ is voor de digiduivel een makkie. Hij heeft in Boekwinkeltjes 164 treffers. In meer dan de helft daarvan wordt de achternaam opgegeven zonder de apostrof. Verder heet hij nog Buddingh (5x), Budding’ (4), en Buddingh? (4). Percentueel overtreft hij daarmee C. Joh. Kieviet, die op 1160 treffers 102 keer Kieviet heet, en twee keer Kiviet.

En natuurlijk kon het niet uitblijven. Er worden twee titels aangeboden van een zekere Ed Schilder.

ED SCHILDERS

Een luchtkasteel om van te delen

Tegenslag is zelden een voedingsbodem voor succes, maar toch kwam de zangcarrière van het Vlaamse zangduo Nicole & Hugo juist van de grond doordat alles in het honderd liep. In 1971 zou het tweetal (dat elkaar een jaar eerder had leren kennen) België vertegenwoordigen op het Eurovisie Songfestival in Dublin. Ze stonden op het punt om af te vertrekken, maar toen kreeg Nicole geelzucht. Jammer, want nu werd *Goeiemorgen, morgen*, het lied dat zij zouden vertolken, gezongen door twee vervangers, Jacques Raymond en Lily Castel, die er weinig van baktten. Uiterst sneu, niet alleen voor Nicole maar ook voor Hugo. En voor muziekminnende Belgen die ervan overtuigd waren dat de uitslag er anders zou hebben uitgezien als hun idolen op het podium hadden kunnen plaatsnemen.

Dat lied was slim in elkaar gezet, met een showorkest waarin vooral de kopersectie de melodie tot de gewenste gevoeltstemperatuur wist op te poken. De tekst was van een overrompelende eenvoud: *Goeiemorgen, morgen, goeiedag iedereen/ goeiedag zonneshijn/ dank u, morgen, dat ik er mag zijn*. Met in het slotcouplet de vaststelling dat de wereld een schouwtoneel is dat wij bespelen: *Voor iedereen een luchtkasteel om van te delen/ En krijgen we niet al te veel, 't kan ons niet schelen/ We vinden ook het minste deel sensationeel*. Het meest opzienbarend aan dit nummer waren echter de beurtzang (zong Nicole ‘goeiemorgen’, dan echode Hugo ‘morgen’) en een uitzinnige presentatie met frivole danspasjes, simultane handbewegingen en paarse kostuums (wijde broekspijpen, korte rok) volgens de laatste, uit Las Vegas overgewaaid glittermode.

Het noodlot dat zich aanvankelijk tegen Nicole & Hugo keerde, leverde veel en veel meer publiciteit op dan die ze zouden hebben geoogst als ze wél in Dublin hadden geschitterd. Ze zongen hun *Goeiemorgen*-hit bijna dagelijks op radio en televisie, er kwamen meer aanvragen voor boekingen binnen dan ze aankonden en toen het koppel in december 1971 trouwde, was er volgens de bladen sprake van ‘een sprookjeshuwelijk’.

In de loop der jaren presenteerden ze regelmatig een nieuw nummer, dat weliswaar werd opgemerkt, maar steevast bleek afstak bij de overrompelende doorbraak. *Goeiemorgen, morgen* bleef tientallen jaren op het repertoire staan. Ze zongen het lied met een onverwoestbare blijmoedigheid en stralende glimlach die hun handelsmerk werd (al veranderden ze de tekst op ver-

zoek soms in *Goedenavond, avond*). In de jaren tachtig bereisden ze de aardbol aan boord van cruiseschepen met passagiers die aan het entertainment uitzonderlijke eisen stelden. In de jaren negentig sloten de exotische broekspijpen en de vrolijke songtekst aan bij een trend die door de Vlaamse gay scene werd omhelsd, wat een krachtige impuls voor de populariteit van *Goeiemorgen, morgen* opleverde. De niet kapot te krijgen kraker stond in 2012 zowaar weer op de zevende plaats in de Vlaamse hitparade.

In december 2015 gaven Hugo Verbraecken (1947) en Nicole Verbraecken-Jossy (1946) hun afscheidsconcert in het Concertgebouw van Brugge. Ze vonden dat het welletjes was geweest, ook omdat Nicole met gezondheidsproblemen kampte. Op 4 november vorig jaar overleed ze aan de gevolgen van een ongelukkige val van de trap. Hugo kondigde in een open brief aan dat hij een doorstart als soloartiest overweegt: ‘Nicole heeft altijd gezegd ‘gij moogt ni stoppen, gij moet doordoen’.

Het lied dat het duo zo veel roem opleverde, beleeft nu een onverwachte doorstart in Oekraïne, zo meldde het *NOS-Journaal*. Op internet circuleren tientallen filmpjes met zingende Oekraïners die de melodie en nagebootste klanken aangrijpen om de oorlogssituatie te commentariseren. Voor hen betekent ‘goei’ (*xyü /choef*) zoiets als ‘fuck’, een dezer dagen vaak gehoorde verzuchting in hun land.

RUDIE KAGIE

Lollige trends

Drie dingen die ik in 2023 in een restaurant niet meer wil horen: Bent u bekend met ons concept? Een goede keuze! Prettige voortzetting! Ik hoopte ooit vurig dat mijn toenmalige favoriete restaurantcriticus Jay Rayner van de Engelse *Guardian* gelijk zou krijgen toen hij over het concept *shared dining* schreef. In 2017 oordeelde hij dat met z’n allen het eten delen dat op tafel wordt gezet een vreselijk misverstand is. In de praktijk blijkt dat gezellig eerlijk delen onmogelijk. Je zit met zijn vieren aan tafel en er staat een bordje met zeven stukjes worst, een bakje met negen olijven, een schaalpje met zes asperges. Wie durft het laatste hapje te nemen? Het lijkt een gezellig overdadig etentje, maar de bestelling die je in onderling overleg doet, is een oninteressant middelmatig compromis, een slap culinair aftreksel, omdat de één niet van knoflook houdt, de ander niet van octopus, de derde niet van mozzarella of eend. Noodgedwongen leg je je neer bij wat iedereen wel zo’n beetje lust. Nog een probleem: ieder mens heeft een eigen eettempo. De schrokoppen spelen de baas.

Bij eetvoorspellingen voor 2023 kwam ik het volgende uit de Verenigde Staten afkomstige bericht tegen: de kaasplank is uit, de frituurplank is in. Leg op een plank of op tafel een vel vetvrij papier en stort daarop samen te delen aardappel-, vlees- en andere soorten croquetjes, dikke frieten, dunne

Franse frietjes en wat er nog meer gefrituurd kan worden. Ook uit Amerika afkomstig: de *seafood-boil*, geserveerd in visrestaurants, waar je met een slabbetje op de borst allerlei op tafel uitgestorte vis, schaal- en schelpdieren en worst met je blote handen moet opeten. Eerlijk delen is ook hier een hele kunst. Opnieuw tot leven gewekt is de voormalige kaas- en granddessertrolley die nu een rijdende steakkar is waar allerlei rauw vlees op ligt. Gasten wijzen het vlees aan dat ze graag gegrild willen hebben.

Een persbericht over een uit Australië overgewaaid nieuw concept dat luistert naar de naam *Karen’s*. Het is een restaurant waar de gasten door onbeschoft personeel worden afgeblaft, waar je lang op je eten moet wachten en je bord, aldus het persbericht, op tafel wordt gesmeten. De veelbetekende, zorgvuldig uitgekozen naam Karen is, volgens Wikipedia, de naam van een witte, veeleisende, aandacht vragende, kritische racistische vrouw van middelbare leeftijd. Ik weet geen Nederlands equivalent voor deze voornaam. In Amsterdam noem je zo’n Karen een zeikwif. Ja! Laten we straks bij zeikwif gaan eten! Karen’s breakfasthamburgers, hotdogs, bijgerechten, cocktails en shooters op het menu hebben ook nog eens lollige namen. Karen’s Beaf Breast, I want to see the manager, I’ve been waiting 10 minutes for service, The music is too loud enz. De

Karen’s diner. FOTO BEMOREKAREN.COM

eerste Karen’s wordt vermoedelijk in mei in Amsterdam geopend.

Het recept voor 6-8 groenteburger-tjes.

- 1 rode ui, gesnipperd,
- 1 worteltje, geraspt,
- 2 kleine courgettes, geschild, geraspt
- 2 eetl. kidneybonen
- 1 teen knoflook, fijngehakt
- 75 g Parmezaanse kaas, geraspt
- 2 eieren, losgeklopt
- ca 3 eetl. bloem
- zout en peper
- olijfolie

Roer groenten, knoflook, kaas, eieren en zout en peper door elkaar. Roer er genoeg bloem door om een stevig mengsel te verkrijgen. Verhit olijfolie in een koekenpan. Schep er enkele hoopjes in en druk die plat tot hamburgertjes. Bak ze op een matig vuur ongeveer drie minuten per kant.

ANNE SCHEEPMAKER

Ijsvogel

Ons huisje op het land staat aan een slootje en langs dat slootje staan wilgen. Voor de uitvinding van Klimaat en Milieu lagen aan de andere kant van de sloot weilanden waarop koeien graasden, boterbloemen bloeiden en grutto, tureluur en kievit hun kroost grootbrachten. In de sloot kwaakten kikkers en zwommen vissen en visjes voorbij. Vanwege die vissen meldde zich met enige regelmaat een ijsvogel die dan kobaltblauw op een wilgentak boven het water ging zitten om vandaar de boel in de gaten te houden, tot hij zich als ‘een dolk op wiken’, zoals Arie van den Berg dichtte, in het water stortte om na een metertje onderwater zwemmen met een vis in zijn snavel weer boven te komen.

De weilanden verdwenen en daarmee de koeien, grutto’s, tureluurs en kieviten en daarmee de kikkers en vissen en daar-

KLEIN GELUK

mee de ijsvogel. Maar ergens in de binnenlanden was een verlaten zwembad ontdekt, waar ‘de blauwe vlam’ nog vloog, had mijn geliefde in de krant gelezen. Waarop ze me vroeg of ik wist waar *Natuurlijke historietjes* van Jules Renard stond, want ze wou zijn prachtige stukje over de ijsvogel weer eens lezen. Natuurlijk wist ik waar *Natuurlijke historietjes* stond, ik wist er zelfs vier te staan, boekenkast in de kamer, onderste plank, helemaal links. Tegelijkertijd sloeg me de schrik om het hart, want wat als ze er alleen in mijn herinnering stonden, waar waren ze dan en zou ik ze ooit nog terugvinden?

Maar gelukkig! “Mijn bibliothecaris/ Die weet wat waar is!” dichtte mijn geliefde, en net als vroeger schreef Renard: ‘Terwijl ik mijn hengel voor mij uit hield, is er een ijsvogeltje op neergestreken. Het scheen een grote glanzend-blauwe bloem aan het einde van een lange twijg. De hengel boog door onder zijn zwaarte. Ik hield de adem in, trots voor een boom gehouden te worden door een ijsvogeltje.’

GUUS LUIJTERS

TER VEILING

Joop van Leeuwen

(1962) maakte lang enigszins overbodige werken, want van het type ‘Schaatsers bij koek en zopie’ kennen we er al enige eeu-

wen nog wel een stel. Lezen we op de site Kunstkollektief dat zijn werk ook nog wordt vervalst. ‘Gedesillusioneerd trekt Van Leeuwen zich rond 1993 geheel terug uit de kunstwereld.’ Inmiddels is hij overigens weer terug.

Een buitenkansje voor de kitschliefhedder, op **Catawiki**. Haast geboden. Sluitingstijd 18 januari, 20.04 uur, bod op 13 januari 86 euro. Wel een (onbekende) minimumprijs.